بسم الله الرحمن الرحيم

ژیانناما زانایێ کورد
سەعید نوورسی

نڤیسین
ئدریس غازی

پـــەرتـــــــۆك: ژیاننامە زانایێ كورد سەعید نوورسی

نڤیسین: ئدریس غازی

راستڤەكرن: محەمەد عیسا هروری

بەرگ: فەرسەت زوبێر

ژمارا سپاردنێ: (15⁄ 2011⁄ -D) سالا (2015)

چاپا ئێكێ: 2015

پێشگۆتن

نیاسینا من بۆ ماموٚستا سه‌عید نوورسی بۆ سالا (1987) دزڤڕیت ده‌مێ ئه‌ز قوتابی ل ئاماده‌یا تیمارکاریێ ل دهوٚکێ، ده‌مێ ب رێکا هنده‌ک ماموٚستا ئه‌ز ب سه‌ر په‌یامێن نوور هه‌لبوویم و من خواندین و رێز و بهایێن ماموٚستا نوورسی بۆ من دیاربووین، ژ هینگێ وه‌ره من ده‌ست هاڤێته خواندنا هنده‌ک په‌یامێن وی یێن به‌رنیاس ب (په‌یامێن نوور) و من مفایه‌کێ زێده مه‌زن ژێ دیت.

ب راستی نڤێسین ل سه‌ر ماموٚستا نوورسی نه‌تشته‌کێ ب ساناهیه، چونکی مروٚڤ خوٚ دبینیت به‌رانبه‌ر زانایه‌کێ زێده مه‌زن، به‌لێ ب دیتنا من ژ لایه‌کێ دیڤه شانازیه بۆ مروٚڤی ل سه‌ر ڤی زانای بنڤێسیت، ئه‌م موسلمان ب گشتی و موسلمانێن کورد ب تایبه‌تی قه‌ردارێن وینه، و پێدڤیه ئه‌م شانازیێ پێ ببین و رێزه‌کا مه‌زن لێ بگرین و مفایه‌کێ باش ژێ وه‌ربگرین، به‌لێ مخابن تا نوکه گرنگیه‌کا ل ئاستێ پێدڤی پێ نه‌هاتیه‌دان و مفایه‌کێ باش ژێ نه‌هاتیه وه‌رگرتن، هه‌رچه‌نده تا راده‌کی مفا ژ په‌یامێن وی د بیاڤێ گازیا ئیسلامیدا هاتیه وه‌رگرتن.

پشتی ل ڤان سالێن دویماهیێ من ده‌ست ب وه‌رگێڕانا په‌رتوٚکێن ئیسلامی کری ژ زمانێ عه‌ره‌بی بۆ زمانێ کوردی، من ب فه‌ر دیت په‌یامێن نوور ژی بکه‌مه د پروٚژێ خوٚدا و وه‌رگێڕمه سه‌ر زمانێ کوردی (کرمانجیا ژوٚری) چونکی بوٚشاییه‌ک د ڤی بیاڤیدا هه‌یه، به‌لێ ماموٚستا (فاررووق ره‌سوول یه‌حیا) شیایه پتریا په‌یامێن نوور وه‌رگێڕیته سه‌ر زمانێ کوردی (کرمانجیا ژێری) خودێ خێرا وی بنڤێسیت، له‌وا من

دەسـت هاڤێتـە وەرگێڕانـا پـەیامێن نـوور ژ زمـانێ عـەرەبی، راسـتە ماموٚستا سەعید نوورسی کورد بوو بەلێ پەیامێن خوٚ ب زمـانێ تـورکی نڤێسابنە، چونکی کارئینانا زمانێ کوردی ل تورکیا قەدەغەبوو، و (حـەتا نوکـە ژی ژ لایـێ دسـتووریڤە ل تورکیـا دانپێـدان ب زمـانێ کـوردی نەهاتیەکرن). ماموٚستا (إحسان قاسـم الـصالحی) پـەیامێن نـوور هـەمی وەرگێڕاینە سەر زمانێ عەرەبی خودێ خێرا وی بنڤێسیت.

ل بهارا سالا (2012) من پشکداری د خوٚلەکێدا کـر ل دوٚر پـەیامێن نوور ل ستەنبوٚلێ، هەروەسا ل هاڤینا وێ سالێ من پشکداری د سمینارا جیهانی یا وەرگێڕێن پەیامێن نووردا کر ل سـتەنبوٚلێ، و مـە سـەرەدانا چەندین شوینوارێن ماموٚستا نوورسی کر ل ویلایەتا ئەسـپارتە و ناوچـا بارلا و چیایێ (چام داغ) وەک پشکەک ژ بەرنامێ سمینـارێ، پـشتی ڤـێ چەندێ من بڕیار دا وەرگێڕانا پەیامێن نوور بکەمـە پـشکەکا گـرنگ ژ کارێ خوٚ و حەتا نوکە نێزیکی (5) پەیاما من وەرگێڕاینە، ئێک ژێ چـاپ بوویە و یێن دی ژی ل رێکا چاپێنە ئەگەر خودێ حەزکەت.

من ڤیا بەری وەرگێڕانا پـەیامێن نـوور پەرتوٚکـەکا بـچویک ل سـەر ژیاننامە و خەباتا ماموٚستا نوورسـی ب کـورتی بنڤێـسم، دا وی بدەمـە نیاسین بوٚ خواندەڤانان، دا خواندەڤان وی بنیاسن و بهایێ پـەیامێن وی بزانن، هیڤیدارم ئـەز شـیابم ئارمانجـا خـوٚ ب جـھ بینـم و خزمەتـەکێ پێشکێشی خواندەڤانان و پەرتوٚکخانا کوردی یا ئیسلامی بکەم.

نڤێسەر

دهوٚک 2014

چاخێ سەعید نوورسی

ئەو چاخێ مرۆڤ تێدا دژیت كارتێكرنـەكا مـەزن ل سـەر دكـەت، وەكـی دبێـژن: مـرۆڤ كـوڕێ ژینگـەها خۆیـە، پـێ داخبـار دبیـت، و تێككارنێ (تفاعل) دگـەل دكـەت، و ژ وێ دەسـت پـێ دكـەت بـەر ب پاشەڕۆژێڤە.

لەوا پێدڤیە دەمێ ژیانا هەر كەسەكی دئێتە خوانـدن نەخاسمـە ئەگـەر مرۆڤـەكێ گـرنگ بیت ئـەو چـاخە بێتـە خوانـدن یـێ ئـەو كەسە تێدا ژیایی، لەوا فەرە بەری خواندنا ژیانا مامۆستا نوورسـی چەند رۆناهیـەكا بەردەینـە سـەر وی چاخی یـێ مامۆسـتا سـەعید نوورسی تێدا ژیایی.

نوورسی د چاخەكێ تژی رویدانێن گەرمدا ژیا، لەوا ئەم دشـێین ناڤێ چاخێ وی بكەینە چاخێ گوهۆڕینان، مامۆستا نوورسی دگەل دوو قوینـــاغێن دەســـتهەلاتداریێ ل توركیـــا ژیایـــە، قویناغـــا دەستهەلاتداریا سولتانا، و قویناغا كۆماری، مامۆستا نوورسی (48) سال ژ ژیـێ خـۆ د قویناغـا ئێكێـدا بۆراندینـە، ئـانكو: ل سـەردەمێ سولتانێن بنەمالا عوسمـانی، مامۆسـتا نوورسـی سـالا (1293مـش ـ 1876ز) بوویە، ئانكو: هەر وێ سالا سولتان عەبدلحەمیدێ دووێ عەرشـێ دەسـتهەلاتێ وەرگرتـی، بـەلێ ئـەو سـالێن مـایی ژ ژیـێ مامۆستا سـەعید نوورسـی كـو دبنـە (36) سـال وی ل ژێـر سـیبەرا دەستهەلاتداریا كۆماریدا ل توركیا بۆراندن.

يا ديارە سەردەمێ سولتان عەبدلحەمیدێ دووێ دویماهیا ژیێ دەولەتا عوسمانی بوو ئەڤا بەر ب کەتنێڤە دچۆ، چاخێ تێکچۆنا سیاسی و شارستانی و ژبەرێکچۆنا گشتی بوو ئەڤا ژبەر چەندین ئەگەرێن ناڤخۆیی و دەرڤەیی ب سەر دەولەتا عوسمانیدا هاتی، سولتان عەبدلحەمیدی پێکۆلەکا باش کر بۆ پاراستنا سەروبەری و رزگارکرنا دەولەتێ و بەرسینگگرتنا حەزێن ئەوروپی، بەلێ کاودانێن سیاسی و شارستانی ل سەردەمێ وی ژ پێکۆلێن وی مەزنتر بوون، و دژمنا دیت مانا وی ل سەر دەستهەلاتێ مەترسی و گەفە ل سەر بەرژەوەندیێن وان، لەوا نەخشە بۆ ئێخستنا وی دانان و کۆمەلا ئێکگرتن و پێشکەفتنێ (الاتحاد والترقي) شیان وی ژ سەر دەستهەلاتێ لادەن، و سولتان (محەممەد رەشاد) ل جهێ وی دانان، ئەو ژی یێ لاواز بوو د دەستێن زەلامێن کۆمەلا ئێکگرتن و پێشکەفتندا، ل دەستپێکێ ڤێ کۆمەلێ درویشمێن تەیسۆك راکرن، وەکی: برایەتی و وەکهەڤیێ، بەلێ هەر زوی راستیا وان دیاربوو و تورکیا پالدا بۆ پشکداریێ د شەڕێ جیهانی یێ ئێکێدا، هێژ شەڕ ب دویماهی نەهاتی سولتان (محەممەد رەشاد) چۆ بەر دلۆڤانیا خودێ و پشتی وی (محمد وحید الدین)ێ شەشێ هات، کەربێن وی ژ ئێتیحادیا ڤەدبوون بەلێ نەدشیا چو بکەت دژی وان، ئەو بوو تورکیا د ڤی شەڕیدا شکەست و هەڤپەیمانا ئستەنبۆل داگیرکر و سولتان ئێخسیرکر.

پشتى هينگێ ئەفسەرەك ب ناڤێ (مستەفا كەمال ئەتاتۆرك) رابوو ب بەرهنگاريا هەڤپەيمانێن داگيركەر و ب پالدەرێ جيهادێ و پشتى شەڕەكێ مەزن شيان داگيركەرا دەربێخن لەوا ئەو شەڕە هاتنە ناڤكرن ب (شەڕێن سەربخۆبوونێ)، پشتى كاودان بەرقەرابووين و ل دويف پەيمانا (لۆزان) ئەڤا هەڤپەيمانا ل سەر توركيا سەپاندى و ب ڤان مەرجا:

1- توركيا پەيوەنديا خۆ ب ئيسلامێڤە بقەتينت.

2- خيلافەتا ئيسلامى ب تەمامى بێتە هەلوەشاندن.

3- دەرێخستنا خەليفەى و پشتەڤانێن خەليفەى و ئيسلامێ ژ وەلاتى، و دەستەسەركرنا دارايیا خەليفەى، و سۆز دان ب ڤەمراندنا هەر بزاڤەكا پشتەڤانێن خەليفەى پێ رابن.

4- پەيرەوكرنا دستۆرەكێ مەدەنى ل شوينا دستۆرێ توركيا يێ كەڤن.

پشتى هەلوەشاندنا خيلافەتا ئيسلامى و راگەهاندنا كۆماريێ ل توركيا ب سەركێشيا مستەفا كەمال ئەتاتۆرك، ئەتاتۆركى دەست ب هەوا خۆ كر دژى ئيسلامێ، و ب ڤان پێڕابوونێن خوارێ رابوو:

1- هەردوو وەزارەتێن شەريعێ، و ئەوقافێ هەلوەشاندن.

2- دەولەت رابوو دويفچۆن كر بۆ هەرئێكێ بەحسێ خيلافەتا عوسمانى بكەت، و حوكمێن زيندانكرن و ئەشكەنجەدانێ ب سەر وان دان، و چێدبيت هندەك جارا گەهشتبيتە سێدارەدانێ.

3ـ هەروەسا ل دەستپێکێ رابوو ب گرتنا مزگەفتان، بەلێ پشتی هینگێ مۆلەت دا هندەك بێنە ڤەکرن، و ئەیا سۆفیا ئەڤا موسلمانا ـ پشتی شەڕێ قستەنتینیە ـ ژ کەنیسێ کریە مزگەفت دەولەتێ ئەو کرە مۆزەخانە، و مزگەفتا (محمد الفاتح) کرە عومبارەکا سەر ب دەولەتێڤە، بەلێ پشتی هینگێ ب چەندین سالا دەلیڤە دا نڤێژ تێڤە بێنەکرن، و مزگەفتا سولتان ئەحمەدی کرە بارەگایەکێ لەشکری ل دەمێ شەڕێ جیهانی یێ ئێکێ، بەلێ پشتی هینگێ دەلیڤە دا جارەکا دی نڤێژ تێڤە بێنەکرن.

4. دەولەتێ چەندین بڕیار ل دۆر تورکیکرنا بانگی، و وەرگێڕانا قورئانێ بۆ زمانێ تورکی دەرێخستن، و قەدەغەکرنا نڤێسینێ ب پیتێن عەرەبی، هەروەسا بڕیارەك ل دۆر کارئینانا موسیقێ دگەل خواندنا قورئانا پیرۆز دەرێخست، هەروەسا هەژمارا گۆتاربێژ و شیرەتکەرا هاتە کێمکرن، و فەرمان ل وان هاتەکرن کو د گۆتارێن خۆدا بەحسێ کاروبارێن چاندنێ، و پیشەسازیێ، و بازرگانیێ بکەن، و پەسنا ئەتاتۆرکی و پێڕابوونێن وی یێن باش د رێڤەبرنا کاروبارێن دەولەتێدا بکەن.

5. کارکرن ب شەریعەتێ ئیسلامێ هەلوەشاند، و یاسایا سویسری ل جهێ وێ دانا، و ل شوینا رۆژا ئەینی رۆژا ئێك شەمبی کرە بێنڤەدانا دویماهیا حەفتیێ، و سالناما زایینی ل جهێ سالناما مشەختی دانا، و قەدەغەکر زەلام فێسی بکەنە سەرێ خۆ، و

کولاڤێ ئەورۆپی ل شوینا وی دانا، و قەدەغەکر ژن خۆ راپێچن، و هۆسا دژاتیا هەمی سیمایێن ئیسلامی کر و عەدەت و تیتالێن ئەورۆپی ل شوینا وان دانان.

دژاتیا ئایینی گەهشتە وی ئاستی کو ئینسکلوپیدیا تورکی ب ئاشکرایی هەبوونا خودایێ پاك و بلند رەتکر، زێدەباری خواندنا بێ دینیێ و فەلسەفەیا ماددی ل قوتابخانا پێخەمەت چەسپاندنا رەتکرنا هەبوونا خودێ و ژیانا ئاخرەتێ و هێرشکرنێ ل سەر قورئانا پیرۆز و پێغەمبەری (سلاڤێن خودێ ل سەر بن) و گونەهبارکرنا شریعەتێ ئیسلامێ ب پاشڤەمان و هشکاتیێ.

بێ گۆمان جوداییەکا مەزن یا هەی د ناڤبەرا هەردوو قویناغاندا ژ لایێ سیاسی و هزری و جڤاکیڤە ژبەر وان گوهۆڕینێن سیاسی یێن ب سەر وەلاتیدا هاتین پشتی پەیدابوونا کۆمەلا ئێکگرتن و پێشکەفتن، هەروەسا پشتی وەرگرتنا دەستهەلاتێ ژ لایێ کەمالیانڤە ل تورکیا و راگەهاندنا سیستەمێ کۆماری، ئەو گوهۆڕینا سیاسی ئەوا ل تورکیا چێبووی گوهۆڕین بوو د هزر و ئایدیۆلۆجیان ژیدا، لەوا دگەل گوهۆڕینا سیاسی گوهۆڕینا جڤاکی ژی پەیدابوو.

ژ وان گوهوڕینێن د ناڤ جڤاکێ تورکیدا چێبووین ل سەردەمێ مامۆستا نوورسی:

ئێـــك: چـــاڤلێکرنا وەلاتـــێن رۆژئاڤـــای د خـــوارن، و جلـــك، و ڤەخوارنێـــدا، ڤـــەخوارنا مـــەیێ هاتـــە دورســـتکرن، و ڤـــەخوارنێن سەرخۆشکەر هاتنە ئینان ژ وەلاتێن دی، و یانە و جهێن ڤـەخوارنا مەیێ ل هەمی رەخێن تورکیا بـەلاڤبوون، و ڤـەخوارنا مـەیێ هاتـە هەژمارتن وەك نیشانەك ژ نیشانێن پێشکەفتنێ. سـەبارەت جلکی، مـستەفا کـەمال ئـەتاتۆرك قەدەغـەکر فێسی بکەنـە سـەرێ خـۆ ب بەهانەیا کو هێمایەکە بۆ ئیسلامێ، و فـەرمان دا کـولاڤێ ئفرەنجی بکەنە سەرێ خۆ.

دوو: دانانـــا وان یاســـاییێن هەڤبەنـــدییێن خێزانـــێ ژێکڤەدکـــەن، و رەوشـــتێن ئیـــسلامی دهەلوەشـــینن، وەکـــی حـــەرامکرنا فرەژنیـــێ و راکرنا مەهرێ و فەرزنـەکرنا وێ ل سـەر هەڤژینی و قەدەغـەکرنا مافێ زەلامی د بەردانێدا و ئازادیا شویکرا ژنـا تـورکی یـا موسـلمان ب زەلامـەکێ فەلـە، یـان جـوهی، یـان هـەرئێکێ دی و گوهـۆڕین د حـوکمێن میراتـێ شـەرعیدا و وەکهـەڤیکرنا نێـر و مێیـا و لادانـا سیـستەمێ میراتـی ب رهـێ و میراتـی ب مرۆڤاینیـا دویـر و دانانـا تخویبەکی بۆ ژیێ هەڤژینییێ.

سـێ: چارچـۆڤەکرنا رۆلێ بیرەوەریـێن ئیـسلامی، و پویتـەدان ب بیرەوەریـێن نەئیـسلامی، وەکـی ڤەگوهاسـتنا بێنڤـەدانا دویماهیـا حەفتیێ ژ رۆژا ئەینی بۆ رۆژا ئێك شەمبی وەك چاڤلێکرن ل وەلاتـێن ئەورۆپی، و ب کارئینانا سالناما زایینی ل شوینا سالناما مشەختی.

چار: بەلاڤبوونا عەدەتێن كرێت و خراب یێن رۆژئاڤای د ناڤ جڤاكێ توركیدا، وەكی تێكەلی د ناڤبەرا زەلام و ژنادا بێی سانسۆر، و گێرانا ئاهەنگ و شەڤبێرییێن پویچ، و سەماكرنا زەلاما دگەل ژنا و بەلاڤبوونا هۆلێن قومارێ و بەنكێن ریبایێ، و سەرەدەری ل سەر بنیاتێ ریبایێ.

بۆ مە دیاربوو كو ئەو سەردەمێ مامۆستا نوورسی تێدا پەیدابووی و ژیایی سەردەمەكێ ب زەحمەت و نەخۆش بوو بۆ موسلمانان، موسلمانان خۆ دیت بەرانبەر گەف و ئاستەنگێن مەزن ژ لایێ دژمنێن موسلمانانڤە، ئەو دژمنێن كەلەخێ ئوممەتا ئیسلامێ هەرشاندی و پرت پرت كری، هەروەسا رابوون ب چاندنا تۆڤێ رەوشت و عەدەتێن بیانی د ناڤ موسلماناندا، لەوا ئیسلام وەكی تشتەكێ بیانی لێ هات، و ئەوێن پێگر ب ئیسلامێ بوونە بیانی د ناڤ وەلاتێ خۆدا و د ناڤ كەس و كارێن خۆدا.

نوورسی د سەردەمەكیدا ژیایە كو توندترین هێرش ل سەر ئیسلامێ هەبوو ژ لایێ دژمنێن وێڤە، لەوا پێدڤی بوو ل سەر مامۆستا نوورسی ئەو ب ئەركەكێ گران و ب زەحمەت راببیت كو كەسەك نەشێت پێ رابییت ئەو نەبیت یێ خۆ دایە خودایێ پاك، و دلێ خۆ نەبریە تەماییێن دنیایێ، و هێزا خۆ ژ خودایێ پاك و پاقژ وەرگرتی، و خودێ منەت ل مامۆستا نوورسی كر كو ئەڤ سالۆخەتە هەمی دانێ حەتا شیایی ب هاریكاریا خودایێ پاك

توركيا ژ وان سەروبەرێن پاشكەفتى و لاوازيا باوەريێ و دويركەفتنێ ژ خودێ رزگار بكەت، كەسەك نەشێت دانپێدانێ ب وى رۆلێ مەزن، و ديار، و سەرەكى نەكەت ئەوێ نوورسى، و پەيامێن وى ناميلكێن نوور د هشياركرنا ئوممەتا توركى، و زڤراندنا وێ بۆ مەيدانا باوەريێ گێڕاى، پشتى پێكۆلێن زۆر و بەردەوام ئەوێن دژمنێن ئيسلامێ پێ رابووين دا گەلێ توركى ژ ئايين و بير و باوەر و رەوشتێن وى دويربێخن.

نوورسى ژيانەكا پڕ ژ نەخۆشى، و بەرسينگگرتنا وان هزر و بنەمايێن دژمنێن ئيسلامێ پروپاگندە بۆ دكر، لەوا نوورسى تام نەكرە بێنڤەدانێ هەر ژ دەستپێكا سەرهەلبوونا وى بۆ نەخشە و پيلانێن دژمنا و حەتا گەهشتيە خودايێ خۆ بەردەوام دگەريا ژ بازێڕەكى بۆ ئێكێ دى پێخەمەت بەلاڤكرنا هشياريا ئيسلامى د ناڤ خەلكيدا و قورتالكرنا باوەريێ، ژبەر ڤێ چەندێ كەماليا و ئەوێن پشتى وان هاتين كەتنە دويڤ و دانە دادگەهێ، و دهاتە دويرئێخستن ژ جهەكى بۆ ئێكێ دى، و گونەهباركرن ب چەندين تۆمەتان، بەلێ ئەو ژ وێ چەندێ مەزنتر بوو خۆ ب دەست وانڤە بەردەت، بەلكى ڤێ چەندێ رژدى و مجديا وى پتر لێ كر بۆ بەرسينگگرتنا نەهەقى و پويچاتيێ و شەرمزاركرنا وێ ل دەف خەلكى.

ژیانا مامۆستا سەعید نوورسی

داکو خواندنا مـن بـۆ ژیانـا مامۆسـتا نوورسـی پـتر یـا بابـەتی و مەنهەجی بیت، دێ بۆ چار قویناغان لێکڤەکەم و ب ڤی رەنگی:

قویناغا ئێکێ (1876 ـ 1907ز)

ئـەو ژی قویناغـا بـوون، و زارۆکینـی، و وەرگرتنـا زانـستی، و بەلاڤبوونا ناڤ و دەنگێن وی د ناڤ مرۆڤاندا، و گـەڕیانا وی ل گونـد و باژێرێن کوردستانا تورکیایە.

بوون و خێزانا وی:

مامۆستا نوورسی ل بهارا سالا (1293مش ـ 1876ز) ل گوندێ (نوورس) سەر ب قەزا هیزان ل ویلایەتا بـەدلیس بوویـە، مامۆسـتا سەعید نوورسی ژ دەیك و بابـەکێن کورد یـێن چاك بوویـە، نـاڤێ بابێ وی میرزا بوو (یێ ناڤدار بوو ب سۆفی میرزا)، ئـەو نموونـەیێ ژ خـودێ ترسـی و تـەقوایێ بـوو تـا راددەیـەکی کـو هنـدەك جـارا زێدەیی د ترسا ژ خودێدا دکر. دئێتە ڤـەگێڕان: دەمـێ ئێڤـاری وی پـەزێن خـۆ ژ چـەروانی دزڤڕاندنـە گونـدی دەڤـێن وان دگـرتن دا ژ بیستان و جنیکێن خەلکی نەخۆن، هەروەسا ژێ هاتیە ڤەگێڕان کو وی چـو جـارا خوارنـا حـەرام نەدایـە زارۆکـێن خـۆ، و کـارێ وی جۆتیـاری، و خودانکرنـا پـەز و بزنـا بـوو، نـاڤێ دەیکـا مامۆسـتا

نوورسى (نووريا) بوو، رها وێ ژ لايێ بابێڤە دگەهيتە سەروەرێ مە حەسەنێ كورێ عەلى خودێ ژ هەردووكا رازى بيت، و ژ لايێ دەيكێڤە دگەهيتە پێشەوا حسێنى خودێ ژێ رازى بيت، ئەو ژى گەلەكا ژ خودێ ترس و تەقوا بوو، رۆژەكێ پسيارا بيرتيژيا زارۆكێن وێ ژێ هاتەكرن؟ گۆت: د ژيانا خۆ هەمييێدا من نڤێژێن شەڤێ نەهێلاينە چەند رۆژەكێن كێم نەبن ژبەر يێن شەرعى عوزر پێ دايى، و من شير نەدايە زارۆكێن خۆ ئەگەر ئەز پاقژ و ب دەستنڤێژ نەبم.

خێزانا مامۆستا نوورسى ژ نەه ئەنداما پێكهاتبوو: دەيك و باب، و چار كور، و سێ كچ، و رێزبەنديا وان ل دويف بوونا وان ب ڤى رەنگى بوو: دورێ، خانم، عەبدوللا، سەعيد، موحەممەد، عەبدلەجيد، مەرجان، بابێ مامۆستا نوورسى ل سالێن شێستێ ژ چەرخێ بيستێ مر، بەلێ خويشكێن وى دگەل دەيكا وى مرن هێژ نوورسى يێ بچويك، مامۆستا سەعيد نوورسى دبێژيت:

(و ئەز نەشيام هەرسێ خويشكێن خۆ ببينم هەر ژ ژيێ پازدە ساليا خۆ، ئەو دگەل دەيكا من چۆنە جيهانا بەرزەخێ، ڤێجا ئەز بێ بار بووم ژ گەلەك وێ دلۆڤانى و رێزگرتنێ ئەڤا د روينشتنێن براينى يێن خۆش د دنياييێدا بەلاڤ دبن)، ئەڤە و خويشكا وى خانم سالا (1945) ل مەكەها پيرۆز مر، و نوورسى ل دۆر مرنا وێ دبێژيت: (ئەو بوو ئەوا چۆيە حەجێ و تەوافا مالا خودێ كرى

و ئەو ل بەر مرنێ بوو، و د تەوافێدا گیانێ خۆ ژ دەست دا، ئەو خودێ ژێ رازی خویشکا من خانما زانایە).

سەبارەت برایێن وی، عەبدوللا سالا (1914ز) مر، ئەو بابێ عەبدلرەحمانی بوو، قوتابیێ مامۆستا نوورسی و کورێ وی یێ مەعنەوی ل دویف دەربرینا مامۆستای، و موحەممەد سالا (1951ز) مر، و عەبدلەجید سالا (1967ز) مر، ئانکو پشتی مرنا مامۆستا نوورسی ب حەفت سالا، و هێژای گۆتنێیە برایێ وی عەبدلەجید بوو رابووی ب وەرگێرانا گەلەك نامەیێن نوور بۆ زمانێ عەرەبی، بەلێ ل سەردەمێ وی ب رەنگەکێ بەرتەنگ بەلاڤ ببوون.

سالۆخەتێن وی یێن کەسایەتی (لەشی):

مامۆستا سەعید نوورسی یێ بەژن بلند بوو، چاڤێن وی هنگڤینی بوون و رەنگێ وی یێ گەنمی بوو، لەشێ وی یێ سڤك بوو، و هێزا لەشێ وی یا باش بوو، یێ بێ ریە بوو و بەردەوام ریهێن خۆ دتراشین، ئێکی ژ قوتابییێن وی ناڤێ وی (نور الدين الكيلاني) بوو، دبێژیت: رۆژەکێ من پسیار ژ مامۆستا سەعید نوورسی کر تو بۆچی ریهێن خۆ دتراشی؟ گۆت: ئەز دزانم ریە تراشینا من هێلانا سوننەتێیە، بەلێ ئەگەر ئەز ریهێن خۆ بهێلم دێ جەندرمە تراشن، هینگێ پاشی ئەز دێ ژ قەهرادا مرم لەوا ئەز بەردەوام ریهێن خۆ دتراشم، و جلکێ وی جلکێ کوردی یێ ئاسایی بوو، و هندەك جارا جوببە و عەمامە دکرنە بەر خۆ.

سالۆخەتێن وی یێن رەوشتی:

مامۆستا سەعید نوورسی کۆمەکا سالۆخەتێن رەوشتی ل دەف هەبوون وەلێ کربوو خەلکی زێدە حەژێ دکر، و رێزەکا مەزن لێ دگرت، ژ وان سالۆخەتا:

ئێک: مامۆستا نوورسی دیاری ژ کەسێ وەرنەدگرتن، و دگۆت زانایان سەنگا خۆ یا ژ دەست دایی، چونکی ب سەدەقەیێن خەلکی دژین، لەوا وی ئەو سەدەقەیێن خەلکێ گوندی بۆ قوتابییێن زانستی (فەقیا) کۆم دکرن وەرنەدگرتن.

دوو: مامۆستا نوورسی مرۆڤەکێ وێرەك بوو، رۆژەکێ چۆ دەف سەرۆکێ عەشیرا (میرا) مستەفا پاشای، و ئەو مرۆڤەکێ ستەمکار بوو رێز ل مافێن خودێ و مافێن مرۆڤا نەدگرت، دەمێ پاشای بەرێ خۆ دایێ گۆتێ: تو بۆچی هاتیە ڤێرێ؟

گۆت: دا تە شیرەتکەم، ڤێجا یان دێ گوهدارییێ کەی، یان ژی دێ تە کوژم!!

پاشا تۆڕە بوو... پاشی بەرێ خۆ دا وی شیرێ د دەستیدا و گۆتێ: دێ ب ڤی شیرێ پیس من کوژی؟

گۆت: شیر نابڕت بەلێ دەست دبڕت.

پاشای گۆت: من گەلەك زانا یێ ل ڤێ جزیرێ هەین ئەگەر تو شیایە وان دێ گوهێ خۆ دمە تە یان ژی دێ تە هاڤێژمە د رویبارێ فوراتیدا.

نوورسی گۆت: كا چەوا نـەكارێ منـە ئـەز هـەمی زانایـان نـەچار بكەم، هەروەسـا نـەكارێ تەیـە تـو مـن باڤێژیـە دەریـاییێ، بـەلێ مـن دڤێت ئەگەر ئەز شیام بەرسڤا زانایان بدەم تو من خـەلات بكـەی و تڤەنگا خۆ بدەیە من، ڤێجا ئەگەر تە شیرەتا من ب جھ نـەئینا دێ تە پێ كوژم!!

پاشای زانا بۆ كۆمكرن و نوورسی ب سەركەفت و پاشای ل سـەر دەستێ وی تۆبەكر، تۆبەكا راست.

سێ: مامۆستا نوورسی گەلەكێ دلۆڤان و دل نازك بـوو حـەتا دگـەل گیانەوەران ژی، ژ عـەدەتێ وی ئـەو بـوو هنـدەك ژ خوارنـا خـۆ بـۆ مێریا دهێلا، و ئەگەر پسیارا ئەگەرێ ڤێ چەندێ ژێ هاتبـاكرن دا بێژت: (ئەڤە خەلاتـە ژ مـن بـۆ سیـستەمێ ڤـێ ئوممـەتێ و كۆمـارا وان یا جوان)، و نوورسی یێ دلۆڤان بـوو حـەتا دگـەل دژمنـێن خـۆ ژی، دوعا هیدایەتێ بـۆ وان دكـر، و د ژیانـا خـۆدا نفـرین ل كەسـێ نەكرینە.

مەزنبوونا وی و وەرگرتنا وی بۆ زانینێ:

مامۆستا نوورسی ل زارۆكینیا خۆ نەوەكی هـەمی زارۆكـان بـوو، یـا دیـارە زارۆك پتریـا دەمـێ خـۆ د یاریـا، و خۆشـیا، و تـشتێن بـێ بهاڤە دبۆرینن، بەلێ نوورسی نەیێ وەسا بوو، بەردەوام هزرا خـۆ د وان تشتێن ل دەوروبەرێن خۆ ددیتن دكر، و گەلەك پسیار ژ دەیـك و بابێن خۆ دكـرن ل سـەر سروشـتێ تـشتا و راسـتیا وان، بەرانبـەر

ڤێ چەندێ دەیك و بابێن وی بەرسڤا هەمی پسیارێن وی ددا ل دویف وان پێزانینێن خۆ یێن كێم ب سینگەكێ بەرفرەهـ، و نوورسی گەلەك دچۆ روینشتنێن زانست و زانایان، و ب حەز و ئەدەب گوهداریا وان دان و ستاندنێن زانستی دكر ئەوێن د ناڤبەرا واندا چێدبوون، ڤێجا ب بۆرینا رۆژا ئەڤ چەندە بوو ئەگەر زێدە حەژ داخوازا زانینێ بكەت، و هەر ژ زارۆكینیا خۆ یێ گەشبین بوو ب ئایندەیێ خۆ یێ زانستی، و سەركێشیا خۆ یا چاكسازیێ، سەبارەت ڤێ چەندێ دبێژیت:

(دەمێ ژیێ من دەهـ سال ئەز د حالەتەكێ رووحی یێ خودان شانازی بووم... ڤێجا من زاری رۆلێ قارەمانێ مەزن، و سەركێشێ مەزن، و خودان كارێ مەزن ڤەدكر، و خەلكێ گوندێ مە (نوورس) گەلەك حەز دكر پەسنا وان بێتەكرن... نوكە من نهێنیا ڤێ راستیێ زانی: ئەو نوورسیێن شانازیێ دبەن چونكی گوندێ وان (نوورس) دێ شانازیەكا مەزن بینیت ب رۆناهیا پەیامێن نوور، حەتا ئەوێن گول ناڤێ ویلایەتێ و ناحیێ ژی نەبووی دێ ب گرنگیەكا مەزنڤە وی گوندی نیاسن، ڤێجا ئەو نوورسییە دێ ـ ب هەستەكا پێشوەخت ـ سوپاسیا خۆ بۆ وی ڤەنجیێ دیاركەن).

مامۆستا سەعید نوورسی پێنگاڤێن خۆ یێن ئێكێ بەر ب فێربوونا خواندن و نڤێسینێ ل مزگەفتا گوندێ خۆ هاڤێتن، پاشی دەست ب فێربوونا قورئانا پیرۆز كر هەروەكی داخوازكەرێن

زانینێ ل دویف دچن، و ئەڤ چەندە سالا (1303مش ـ 1885ز) بوو، و ژ وان ئەوێن کارتێکرن ل نوورسی کرین د وی دەمیدا برایێ وی یێ مەزن مەلا عەبدوللا بوو، و ئەو ژ قوتابییێن زانینێ یێن زیرەك بوو، پشتی نوورسی فێری خواندن و نڤێسین و خواندنا قورئانا پیرۆز بووی قەستا گوندێ تاغ کلی کر ـ ئەڤێ پیچەکێ نێزیکی گوندێ نوورس ـ دا بەردەوامیێ بدەتە وەرگرتنا زانینێ ل دەف مەلا موحەممەد ئەمین ئەفندی، و پشتی نوورسی دەمەکێ کورت ل دەف وی بۆراندی بڕیار دا بزڤڕیت گوندێ خۆ و ئەو وانەیێن ل دەف مەلا موحەممەد ئەمین ئەفندی دخواندن هێلان، و پشتی نوورسی زڤڕیە گوندێ خۆ ما ب هیڤیا وان وانەیانڤە ئەوێن برایێ وی یێ مەزن مەلا عەبدوللای نیشا ددان ئەو ژی دەمێ دزڤڕیە گوندێ خۆ ل رۆژێن ئەینی، نوورسی ما ل سەر ڤی حالی بۆ دەمەکی، بەلێ پشتی هینگێ زانی حەفتیێ رۆژەك ب تنێ تێرا وی نینە پێ ببیتە زانا، لەوا مۆلەت ژ دەیك و بابێن خۆ وەرگرت دا بچیتە گوندێ (پیرمیس)، و ژ وێرێ چۆ قەزایا هیزان و ل بەر دەستێ شێخ موحەممەد ئەفندی بۆ دەمەکی خواند، پشتی هینگێ نوورسی ل چەندین گوند و باژێڕێن کوردی گەڕیا بۆ وەرگرتنا زانینێ، مینا: گوندێ نوورشین، و کواش، و ویلایەتا بەدلیس، بەلێ وەرگرتنا وی بۆ زانینێ ب دورستی ل قەزایا بایەزید بوو ئەوا سەر ب ویلایەتا ئەرزەرۆمڤە.

نێزیكی سالا (1308مش ـ 1890ز) مامۆستا نوورسی و دگەل هەڤالێ خۆ مەلا موحەممەدی چۆنە قەزایا بایەزید دا ل سەر دەستێ شێخ موحەممەد ئەلجەلالی بخوینیت، ڤێجا دەست ب خواندنا پەرتۆكێن زانستی یێن سەرەكی كر، و وی حەزەكا مەزن بۆ خواندنێ هەبوو، ئەڤە و مامۆستا سەعید نوورسی شیا مۆلەتا زانستی د ماوێ سێ هەیڤادا ب دەستخۆڤە بینیت، بەلێ هەڤالێن وی ژ قوتابیێن زانستی نەدشیان ڤێ چەندێ بكەن هەكە پشتی چەندین سالا ژ خواندنێ و وەرگرتنا زانستی نەبا، و دەمێ مامۆستا سەعید نوورسی ل بایەزید گەلەك دەمێ خۆ ل دەف مەزارێ هۆزانڤانێ كوردێ ناڤدار (ئەحمەدێ خانی) دبۆراند.

و سالا (1310مش ـ 1892ز) مامۆستا سەعید نوورسی چۆ باژێرێ (سێرت) و چاڤ ب مەلا (فتح الله ئەفندی) كەفت ل قوتابخانا وی، ئینا مەلا (فتح الله) پسیارا كۆمەكا پەرتۆكێن زانستی ژێ كر كا خواندینە یان نە، نوورسی بەرسڤا وی دا كو وی ئەو پەرتۆكە هەمی خواندینە، بەلێ باوەر نەكر و رابوو چەندین پسیارێن ب زەحمەت ژ وان پەرتۆكا ژ نوورسی كرن، نوورسی ژێ بەرسڤێن تەمام و بەرفرەه ل سەر وان پسیارا دان.

دەمێ ژیێ نوورسی بوویە شازدە سال ناڤ و دەنگێن وی د ناڤ خەلكێ و ب تایبەتی زانا و قوتابیێن زانستی بەلاڤبوون، و نوورسی بەری هینگێ بەرهەڤیا خۆ دیاركربوو بۆ بەرسڤدانا هەر

پسیارەکێ، و قوتابی و زانا دهاتنە دەف و زەحمەترین پسیار دهەلبژارتن و ژێ دکرن، وی ژی بەرسڤێن تەمام و بەرفرەھ ل سەر ددان، هینگێ خەلکی ناڤێ وی کرە (سەعیدێ ناڤدار) و پاشی ب (بديع الزمان) ناڤدار بوو.

پشتی هینگێ و هەر د وێ سالێدا - (1310مش - 1892ز) - مامۆستا نوورسی چۆ باژێرێ ماردینێ، و ل وێرێ مامۆستا نوورسی وانەیێن خۆ بۆ قوتابیێن زانستی گۆتن ئەڤێن گەلەك پێ داخبار بووین، ڤێجا ل دۆرماندۆری وی کۆم بوون و وی ژی بەرسڤا پسیارێن خەلکی ددان، و کاروبارێن دینێ وان نیشا وان ددان، بەلێ هندەك کەسێن کیندار رابوون بەحسێ وی ب خرابی ل دەف والی کرن، ئەو ژی رابوو نوورسی ژ ماردینێ دەرێخست و هنارتە باژێرێ (بەدلیس)، دەمێ والیێ بەدلیسێ عومەر پاشای راستیا ڤی گەنجی زانی زێدە رێز لێ گرت، و ل مالا خۆ خودان کر بۆ دەمێ دوو سالا، و ل وێرێ نوورسی دیت دەلیڤەکا باشە بۆ وی ئەو پتر خۆ د زانستێن ئیسلامیدا شارەزاکەت، ڤێجا دەستهاڤێتە خواندنا پەرتۆکێن تەفسیر، و حەدیس، و فقهی، هەروەسا دەستهاڤێتە ژبەرکرنا گەلەك مەتنا حەتا کوژمێ وان مەتنێن وی ژبەرکرین گەهشتە هەشتێ مەتنا د زانستێن جودا جودادا (نەحو، سەرف، تەفسیر، حەدیس، مەنتق، فقهێ ئیسلامی، ... هتد)، هەروەسا فەرهەنگا (القاموس المحيط) حەتا دەرگەهێ پیتا (س) ژبەرکر، و

د دەمێ حەفتیەكێ ب تنێدا پەرتۆكا (جمع الجوامع) دەربارەی (اصول الفقه) خواند.

و سالا (1312مش ـ 1894ز) مامۆستا سەعید نوورسی هاتە ڤەگوهاستن بۆ باژێرێ وانێ، و ل وێرێ دەست ب رێكەكا دی كر د ژیانا خۆ یا زانستیدا، دەستهاڤێتە خواندنا پەرتۆكێن زانستا هەڤچەرخ وەكی جوگرافیا، و فەلەكناسی، و بیركاری، و كیمیا، و فیزیا، و فەلسەفە، و جیۆلۆجیا، و چەندین زانستێن دی، نوورسی دزانی كو كێماسیەكا مەزن د پەیرەوێن زانستی یێن قوتابیێن زانستێن ئیسلامیدا هەیە ژ لایێ زانستێن گەردوونی، و تەجریبیڤە، لەوا بەردەوام دوپات دكر كو چێنابیت زانایێ ئایینی یێ نەزان بیت د وان زانستاندا، و پێدڤیە قوتابیێن قوتابخانێن شەرعی وان زانستێن هەڤچەرخ دگەل پەرتۆكێن فقهی، و حەدیسێ، و تەفسیرێ بخوینن، و وی وەسا ددیت كو مفا د رێكێن كەڤندا نینە ئەڤێن قوتابخانێن ئایینی، یان خەلەكێن زانایان ل سەر دچن، و دەمێ ددیت قوتابی زانستێن هەڤچەرخ ناخوینن داخبار دبوو، و بۆ ڤێ چەندێ ب خەم دكەفت، ڤێجا قەناعەت بۆ چێبوو كو دڤێت پێنگاڤا ئێكێ یا چاكسازیێ ژ چاكسازیا سیستەمێ فێركرنێ دەست پێ بكەت، وی وەسا ددیت كو قوتابخانێن حكومی یێن ئاسایی ڤان یاسایێن زانستی دخوینن بێی ئاماژەكرنێ كو ئەڤە یاسایێن خوداییینە، و قوتابخانێن ئایینی زانستێن دینی دخوینن

بێـی ئامـاژەکرنێ ب زانـستێن هەڤـچەرخ، لـەوا چاکـسازی ب وێ چـەندێ دەسـت پـێ بکـەت قوتابخـانێن حکومی ئـایینی ژی دگـەل زانـستی بخـوینن دا قوتـابی سـەردا نەچـن و بـەر ب گۆمـان و بـێ بـاوەریێ نەچـن، و قوتابخـانێن ئـایینی رابـبن ب خوانـدنا زانـستێن هەڤـچەرخ دا قوتـابیێن وان بـەر ب دەمـارگیری و ئاسـۆیێن تـەنگ نەچن.

ئەڤـە و مامۆسـتا سـەعید نوورسـی ب کـویراتی چـۆ د نـاف وان زانستاندا حەتا گەهـشتیە پلـەیا نڤێـسین و دانـانێ د هنـدەك ژ وان زانستاندا، و پەرتۆکەکا جوگرافیێ د (24) دەمژمێراندا ژبەرکر، و رۆژا دویفدا روی ب روی بوون دگەل مامۆستایێن جـوگرافیێ کـر و شیا وان، هەروەسا روی ب روی بوون دگـەل مامۆسـتایەکێ کیمیـایێ کر و شیایێ پشتی پەرتۆکەك ل سەر کیمیایا ئەندامی ژبەرکری.

و ل باژێرێ وانێ مامۆستا سەعید نوورسی رابوو ب دامەزراندنا قوتابخانـەکا تایبـەت ب خۆڤـە، نـاڤێ وێ کـرە (خـور خـور)[1]، ل هنـداڤ دەریاچـەیا وانــێ بـوو، و هـەژمارا قوتـابیێن وێ دگەهـشتە نێزیکی (300) قوتابیان، و پتریا وان د شەڕێ جیهانی یـێ ئێکێـدا شەهید بـوون، قوتابخانێ هونـەرێن شـەڕی دگەل زانـستێن ئـایینی نیـشا قوتابیـان ددان، و پـشتی هێـزێن رووسـی هاتینـە د بـاژێرێ

---

[1] خـور خـور نـاڤێ وێ دەڤـەرێ بـوو ئـەوا مامۆسـتا سـەعید نوورسـی قوتابخانا خـۆ لێ دامەزراندی، و چێدبیت ئەڤ ناڤە ژ ناڤێ دەنگێ ئاڤێ هاتبیت کو دبێژنێ (خرير).

وانیێدا د شەڕێ جیهانی یێ ئێکێدا قوتابخانە هاتە سۆتن دگەل هەمی مالێن گوندی.

هەر ل گەنجینیا خۆ خەونەکا راست دیت، تێدا پێغەمبەر (سلاڤێن خودێ ل سەر بن) دیت و داخوازا (زانستێ قورئانێ) ژێکر، وی ژی د خەونیێدا مزگینی دایێ و گۆتێ: (دێ زانستێ قورئانێ بۆ تە ئێتەدان ب مەرجەکی تو پسیارا چو تشتا ژ ئوممەتێ نەکەی) لەوا مامۆستا نوورسی د ژیانا خۆ هەمییێدا پسیار ژ کەسێ نەکر، نە ب مەرەما پسیارێ و نە ب مەرەما خواستنێ، و د ژیانا خۆ هەمییێدا دیاری و زکات و سەدەقە ژی ژ خەلکی وەرنەگرتن.

ئەو دەنگ و باسێ ژیانا مامۆستا نوورسی گوهۆڕی:

ل وی دەمی مامۆستا نوورسی د هندەك رۆژنامادا خواند کو وەزیرێ موستەعمەراتێن بەریتانی غلادستون (Gladstone) دانەیەکا قورئانا پیرۆز کریە د دەستێ خۆدا و د جڤاتا نوینەرێن بەریتانیدا بۆ ئەندامێن جڤاتێ گۆتیە: "هندی ئەڤ قورئانە د دەستێن موسلماناندا بیت ئەم نەشێین دەستهەلاتێ ل وان بکەین، ڤێجا دڤێت ئەم وێ نەهێلین و پەیوەندیا موسلمانا دگەل بقەتینین"، ل وی دەمی نوورسی زانی کو پیلانەکا مەزن دژی ئیسلامێ و موسلمانان یا دئێتە دانان، و مەسەلە گەلەك مەترسیدارە، ئینا گۆتنا خۆ یا ناڤدار گۆت: "ئەز دێ بۆ جیهانێ

سەلمينم كو قورئان رۆژەكا مەعنەويە شەوقا وێ كێم نابيت و رۆناهيا وێ ناڤەمريت".

ماموستا نوورسی رابوو نەخشە دانا بۆ دامەزراندنا زانكۆيەكا ئيسلامی ل ژێر ناڤێ زانكۆيا (الزهراء) ل كوردستانا توركيا، سالا (1314مش ـ 1896ز) قەستا ستەنبوٚلێ كر دا پرۆژێ خۆ پێشكێشی دەولەتێ بكەت، سال و نيڤا ما ل ستەنبوٚلێ بەلێ نەشيا ئەو تشتێ دڤيا بدەستخۆڤە بينيت، ئينا جارەكا دی زڤڕی باژێڕێ وانێ و نەه سالێن دی ما ل وێرێ، ئانكو: حەتا سالا (1907ز)، ئەڤ سالە ژی ب وانەگۆتن و ئاراستەكرن و شيرەتكرنێڤە بۆراندن و ل ناڤ گوند و باژێڕێن كوردی ل كوردستانا توركيا دگەڕيا، هەروەسا زەحمەتەكا گەلەك مەزن ب ئاشتبوونێڤە د ناڤ عەشيرەتێن كوردادا بر، هەردەمێ گولێ ببا نەخۆشيەك يان نەلێكيەك د ناڤ عەشيرەتاندا هەيە دا چيتە دەف وان و وان ئاراستە و شيرەتكەت، حەتا جارەكێ شيا (شەكر ئاغا) و (مستەفا پاشا) سەرۆكێ عەشيرەتا ميرا پێكبينيت كو دەستهەلاتا عوسمانی نەشيابوو وان پێكبينيت.

ب ڤێ چەندێ ماموستا سەعيد نوورسی بوو نيشانەكا ديار ل دەڤەرێ، هەروەسا ناڤ و دەنگێن وی گەلەك بەلاڤ بوون، چ ژ لايێ زانستی، يان هزری، يان رەوشەنبيری، يان جڤاكی، يان حەتا لەشكەری ژی.

و هۆسا قویناغـا ئێکـێ ژ ژیانـا پـیرۆز ئـەوا مامۆسـتا نوورسـی بۆراندی ب دویماهی هات، ئـەو قویناغـا نێزیکـی سـیه و ئێـك سـالا ڤەکێشای، مامۆستا نوورسی شیا تێدا بەرهەڤیا خۆ تەمام بکـەت، و خۆ ئامادە بکەت بۆ ئەنجامدانا کارێن مەزن یـێن کـو کتـەکا کـێم ژ زەلاما پێڤەتر نەشێن پێ رابن.

قویناغا دووێ (1907 ـ 1923ز)

ئەو ژی قویناغا ڤەگوهاستنێیە بۆ ستەنبۆلێ، و چۆنا د ناڤ کارێ سیاسیدا، و پشکداری د دامەزراندنا کۆمەلاندا، و کارکرن د بیاڤێ رۆژنامەڤانییێدا، و چۆنا هەرئێك ژ شام و بەیرووتێ، و پشکداری د شەرێ جیهانی یێ ئێکێدا.

ئەگەر هەر قویناغەکێ ژ قویناغێن ژیانا مامۆستا سەعید نوورسی سروشتێ خۆ یێ دیار و جودا هەبیت، ئەو تشتێ ڤێ قویناغێ ژ ژیانا وی جودا دکەت ئەڤەیە: چۆنا وی بۆ ناڤ کارێ سیاسی، و بەرسینگگرتنا مەزنە بەرپرسێن دەولەتێ و گێنگەشەکرن دگەل وان ب وێرەکی و مێرانە، و بەلاڤکرنا هزرێن خۆ ل دۆر چاکسازیا سیاسی، و کارگێڕی یا دەولەتێ، هەروەسا پشکداریا وی د دامەزراندنا کۆمەلاندا، و ئەندامبوونا وی د هندەکا ژ واندا، و کارکرن د رۆژنامەڤانییێدا، لەوا ئەم دشێین قویناغا دووێ ژ ژیانا مامۆستا نوورسی ب قویناغا سیاسی ناڤ بکەین.

پشتی نوورسی بەرهەڤییێن خۆ یێن زانستی، و هزری، و رەوشەنبیری ل کوردستانا تورکیا تەمامکرین، و پشتی باوەری ب شیانێن خۆ یێن چاکسازی ئینای برِیار دا بچیتە باژێڕێ ستەنبۆلێ کو سەنتەرێ برِیارا دەولەتێ ل وێرێیە، و زەلامێن هزر و سیاسەتێ ل وێرێنە، لەوا سالا (1907ز) چۆ ستەنبۆلێ، و ئەڤە

جارا دووێ بوو سەرەدانا ڤى باژێڕى دكەت، و دەمێ بۆ جارا دووێ ل سالا (1907ز) چۆيە ستەنبۆلێ ناڤ و دەنگێن وى بەرى وى چۆبوونە وێرێ، لەوا ڤێ جارێ ب گەرم و گورى و رێزڤە هاتە پێشوازيكرن ژ لايێ زانا، و رەوشەنبير، و هزرڤان، و مەزنە سەركردە و سياسيان، پشتى مانا مامۆستا نوورسى ل ستەنبۆلێ ب دەمەكێ نەيێ درێژ ناڤ و دەنگێن وى ل هەمى رەخ و دۆرێن وێ و دەرڤەى وێ ژى بەلاڤبوون.

مامۆستا سەعيد نوورسى و سولتان عەبدلحەميدێ دووێ

چەندين ريوايەت هەنە ل دۆر چاڤپێكەفتنا مامۆستا نوورسى دگەل سولتان عەبدلحەميدێ دووێ، هندەك ريوايەت دبێژن: وان ل قەسرا يەلدز چاڤ ب ئێك كەفتيە، و دان و ستاندن كرينە سەبارەت داخوازيێن مامۆستا نوورسى، بەلێ هندەك ريوايەتێن دى دبێژن: سولتان عەبدلحەميدى هندەك نوينەرێن خۆ هنارتينە ديدارێ دگەل مامۆستا نوورسى، ريوايەت هەر چەوا بن تشتێ گرنگ ئەوە كو داخوازيێن مامۆستا سەعيد نوورسى گەهشتينە سولتان عەبدلحەميدێ دووێ، ئەو داخوازيە ژى ئەڤە بوون:

1. گرنگيدان ب ويلايەتێن كوردى ئەڤێن هاتينە بێ بەهركرن ژ هەمى ئاليانڤە، يێن فێركرن، و ساخلەمى، و كارگێڕى و .. هتد.
2. ڤەكرنا زانكۆيەكێ ل كوردستانا توركيا ب ناڤێ زانكۆيا (الزهراء).

3. دویركەفتن ژ تاكڕەوییێ، و چاكسازیا سیستەمێ حكومی، و پشت راستبوون ژ راستیا وان راپۆرتێن بۆ سولتانی دئێنە بلندكرن.

پشتی مامۆستا نوورسی داخوازیێن خۆ پێشكێشی سولتانی كرین ب رێكا نوینەرێ وی ئەڤێ سولتانی سپارتی بۆ چاڤپێكەفتنێ دگەل نوورسی هندەك زەلامێن قەسرێ رابوون گێنگەشەكا درێژ دگەل كرن، پشتی مامۆستا نوورسی د وان گێنگەشاندا شیایە وان هندەك زەلامێن قەسرێ ئەو گونەهباركر ب دیناتیێ، و ب فەرمانا سولتان عەبدلحەمیدێ دووێ هنارتە خەستەخانا دینا.

پشتی رەوانەكرنا مامۆستا نوورسی بۆ خەستەخانا دینا دان و ستاندنەكا درێژ د ناڤبەرا وی و نوژدارێ چارەكەردا چێبوو نوژدار و دەوروبەرێن وی پێ حنێرگرتی بوون، پشتی نوژدارێ چارەكەر گوهێ خۆ دایە ئاخفتنا مامۆستا نوورسی راپۆرتا خۆ یا نوژداری ل دۆر سەروبەرێ ئاقلێ مامۆستا نوورسی بۆ قەسرێ نڤێسا و گۆت:

(ئەگەر تەمەت پارچا ژ هەمیا بچویكتر دیناتی ل دەف (بدیع الزمان)ی هەبیت رامانا وێ ئەوە كو چو مرۆڤێن ب ئاقل د دنیایێ هەمییێدا نینن).

پشتی قەسرێ ئەو راپۆرتە دیتی وەزیرێ ئاسایشێ شەفیق پاشا سپارت كو رابیت ب رێزگرتنا مامۆستا نوورسی، ئینا وەزیری هنارتە دویڤڕا.

کۆمـەلا ئێکگـرتن و پێـشکەفتن ل وی دەمـی ل گوپیتکـا هێـز و بەلاڤبوونا خۆبوو، و سەنتەرێ وێ یێ سەرەکی ل بـاژێرێ سـلانیك بوو، لەوا مامۆستا نوورسی بڕیار دا بچیتە وی بـاژێری دا هێمـایێن وێ کۆمەلێ بنیاسیت، و سەرەدەریێ دگەل وان بکەت.

ئــازادی ئێــك ژ دیــارترین درویــشمێن کۆمــەلا ئێکگــرتن و پێشکەفتن بـوو، لـەوا مامۆسـتا سـەعید نوورسـی رابـوو گۆتارەکا ناڤدار ل مەیـدانا ئـازادیێ ل بـاژێرێ سـلانیك پێشکێـشکر، و تێـدا تێگەهێ دورست بۆ ئازادیێ شرۆڤەکر، و ئەو ئازادیا دڤێت گازی بۆ بێتەکرن ئەو ئازادیە ئەوا د چارچۆڤێ شـەریعەتێ ئیـسلامێدا، نـە ئازادیا بەرەللایی یا بێ تخویب.

پـشتی زەلامـێن ئێکگـرتن و پێـشکەفتن گـولێ بـووی مامۆسـتا سەعید نوورسی یێ هاتیە باژێرێ سلانیك و وان گول نـاڤ و دەنـگ و هێـزا کارتێکرنـا وی ل سـەر خـەلکی بـووی هەولـدان وی بکێـشنە ریزێن خۆ و جوهیێ بەرنیاس ب (عمانوئیل قەرەصو) ـ ئەنـدامێ دیار یێ کۆمەلێ هەولدا وی بینیتە ریـزێن کۆمـەلا خـۆ بـەلێ پـشتی هنـدەك دان و سـتاندن و گێنگەشێ (قەرەصو)ی روینـشتن هـێلا و گۆت: (چو نەمابوو ئەڤ زەلامـێ سـەیر ب ئاخفتنـا خـۆ مـن بـەر ب ئیسلامێڤە بکێشیت)، پشتی ڤێ چەندێ مامۆسـتا نوورسـی جارەکا دی زڤڕی باژێرێ ستەنبۆلێ.

مامۆستا نوورسی دگەل مفتیێ مسرێ

سالا (1908ز) مفتیێ مسرێ شێخ (محمد بخیت) سەرەدانا بازێڕێ ستەنبۆلێ کر، هندەکا پێکۆل کر دیدارەکێ د ناڤبەرا وی و مامۆستا نوورسیدا رێکبێخن بەلکی بشێتێ، د ئەنجامدا ئەڤ دیدارە د ناڤبەرا موفتی و مامۆستا نوورسیدا چێبوو، و گێنگەشەکا درێژ د ناڤبەرا واندا چێبوو، و ژ وان پسیارێن موفتی ئاراستەی مامۆستا نوورسی کرین:

(تو چ دبێژی بۆ مافێ ڤێ ئازادیا عوسمانی، و مەدەنیەتا ئەورۆپی؟ سەعیدی بەرسڤا وی دا: دەولەتا عوسمانی یا ب حالە ب دەولەتەکا ئەورۆپی و رۆژەکێ دێ حالێ خۆ دانیت، و ئەورۆپا یا ب حالە ب ئیسلامێ و رۆژەکێ دێ حالێ خۆ دانیت، ئینا شێخێ رێزدار گۆتێ: و ئەز باوەر ژ گۆتنا تە دکەم، پاشی گۆتە وان زانایێن دەوروبەرێ خۆ: روی ب روی بوون دگەل ڤی گەنجی نائێتەکرن، و ئەز نەشێمە وی).

مامۆستا نوورسی و رۆلێ وی د کۆمەل و ئێکەتیاندا

ژ کارێن دیار یێن مامۆستا نوورسی د ڤێ قویناغێدا ژ ژیانا خۆ پێ رابووی پشکداریا وی بوو د کۆمەل، و ئێکەتیاندا، و نڤێسینا گۆتارا د وان رۆژنامێن وی دەمی دەردکەفتندا پێخەمەت بەلاڤکرنا هزرێن خۆ یێن چاکسازی، وەکی کۆمەلا هەڤکاری و پێشکەفتن یا

كـوردی، و كۆمــەلا بــەلاڤكرنا زانینــێن كـوردی، و كۆمــەلا رابوونـا (ڤەژینا) كوردستانێ، و كۆمەلا موحەممەدی، فەرە بێژین مامۆستا نوورسـی رۆلـەكێ مــەزن د ڤـان كۆمەلانــدا ئینـا و ئێـك بــوو ژ دامەزرێنەر و چالاكڤانێن وان و چەندین گۆتـار و بابـەت ب زمـانێ كـوردی د رۆژنامــە و گۆڤـارێن وانـدا بـەلاڤكرن، و چـەندین بـزاڤ و چالاكی ئەنجام دان بۆ ب دەستڤەئینانا مافێن رەوا یێن گەلێ كورد.

زڤڕینا مامۆستا نوورسی بۆ وانێ

سـالا (1911ز)، مامۆسـتا سـەعید نوورســی ب گەڕیانــەكا بـەرفرەھ رابـوو د نـاڤ عەشـیرەتێن كوردیـدا ل كوردسـتانا توركیـا، هەروەسا سەرەدانا باژێڕێ "وانێ" ژی كر ئەڤێ دەمەكێ نەكورت ژ ژیانـا خـۆ لێ بۆرانـدی بـەری چۆنا وی بـۆ سـتەنبۆلێ، و ل دەمـێ گەڕیانا خـۆ د نـاڤ عەشـیرەتێن كوردادا مامۆسـتا نوورسـی هـشیاریا ئـایینی د نـاڤ خەلكیـدا بـەلاڤ دكـر، و گۆتـار و وانـەیێن دینـی، و شـیرەتێن جڤـاكی بـۆ وان د گـۆتن، و ئـەو هانـدان بـۆ داخوازكرنـا مافێن خۆ یێن رەوا، و خـرابیێن تـاكرەویێ د دەسـتهەلاتدارییێدا بـۆ وان دیاردكرن.

گەشتا مامۆستا نوورسى بۆ وەلاتێ شامێ

پشتی مامۆستا سەعید نوورسی چەندین سال ژ ژیێ خۆ بۆرانیدن ب بەلاڤكرنا هزرێن خۆ یێن چاكسازی د ناڤ كوردا، و توركا، و گەلێن دی یێن ل توركیادا دژین، هەست كر كو نابیت هزرێن وی یێن چاكسازی بمیننە ل توركیا ب تنێ، بەلكی دڤێت بگەهنە برایێن عەرەب ژی ل وەلاتێن عەرەبی، هەرچەندە گەلەك نامێن مامۆستا نوورسی گەهشتبوونە هندەك وەلاتێن عەرەبی مینا سووریا، و عیراق، و مسر، و سعوودیێ، بەلێ ئەو ب ڤێ چەندێ ب تنێ رازی نەبوو، بەلكی بڕیار دا ئەو ب خۆ بچیتە هندەك ژ وان وەلاتا دا هزرێن خۆ یێن چاكسازی ل وێرێ بەلاڤ بكەت، و دا د هەمان دەمدا مفای بگەهینیت و مفای وەرگریت ژی، لەوا ل زڤستانا سالا (1911ز) چۆ وەلاتێ شامێ، دەمێ گەهشتیە باژێڕێ دیمەشقێ چۆ مزگەفتا ئەمەوی و ژ لایێ زانا و ماقویلێن وێ جوان هاتە پێشوازیكرن، داخواز ژێ كر گۆتارەكێ بۆ خەلكی ل مزگەفتا ناڤبری بخوینیت، ئینا نوورسی گۆتارا خۆ یا ناڤدار ب (گۆتارا شامی) خواند، ئەو گۆتارا سەرنجا ئامادەبوویان راكێشای و بوویە جهێ رازیبوونا وان.

پشتی مامۆستا نوورسی چەند رۆژەك ل دیمەشقێ دگەل زانایێن وێ، و گشت خەلكی ل وێرێ بۆراندین، ژ وێرێ چۆ بەیرووت، و ب رێكا دەریایێ ژ بەیرووت چۆ باژێڕێ ئەزمیر ئەوێ

سەر لێڤا دەریایێ، و ژ وێـرێ چـۆ سـتەنبۆلێ دا بـەردەوامیێ بدەتـە بزاڤێن خۆ یێن چاكسازی.

پشتی زڤڕی ستەنبۆلێ دگـەل سـولتان محەمـەد رەشـادی گـەڕیا د گەڕیانەكا ویدا، و دووبـارە داخوازیـا خـۆ سـەبارەت ڤـەكرنا زانكۆیـا (الزهراء) ل كوردستانا توركیا پێشكێشكر، و سولتان محەمەد رەشاد رازی بوو ل سەر پێشنیارا مامۆستا نوورسی بۆ دامەزراندنا زانكۆیـا (الزهراء) ل كوردستانا توركیا، و بڕەیێ (19) هزار لیرێن زێڕی بـۆ تـەرخانكرن، و دەسـت ب كـاری هاتـەكرن بـۆ ئاڤاكرنـا زانكـۆیێ ل بـاژێڕێ وانـێ و بنیـاتێن وێ هاتنـە دانـان، بـەلێ رویـدانێن شـەڕێ جیهانی یێ ئێكێ نەهێلا زانكۆیا ناڤبری تەمام ببیت.

مامۆستا سەعید نوورسی و كارێ لەشكەری

مامۆسـتا سـەعید نوورسـی خـودان شـیانێن جـودا جـودا بـوو، و چـەندین كەسـاتی د كەسـاتیەكێدا كۆمكربـوون، د هـەر بیاڤـەكی ژ بیـاڤێن ژیانێـدا كـار كربـا دا داهێنـانێ تێـدا كـەت، و وی تـشتی ب دەستخۆڤە ئینیت یێ بسپۆرێن وی بیاڤی ب دەستڤە نەئینای.

پـشتی كـەمالیا دەسـتهەلات ل توركیـا وەرگرتـی، چـار دەولـەت: بولگاریـا، و سـربیا، و چـیایێ رەش، و یوونـان رێككـەفتن ل سـەر راگەهاندنا شەڕی دژی توركیا، و توركیـا نـەیا ئامـادەبوو بـۆ شـەڕی دگەل هەرچار دەولەتا د ئێك دەمدا، لەوا د شەڕێ خۆدا دگەل وان

وەلاتا شکەست، و پشتی شەڕی ئەردێن بەرفرەه ژ ژێر دەستێ وێ هاتنە دەر، پشکداریا مامۆستا نوورسی د وی شەڕیدا یا کاریگەر بوو، دەمێ سەرکێشیا هێزێن جانفیدایی یێن ژ کوردستانا تورکیا هاتین وەرگرت، و پشتی هینگێ بوو ئەندام د پێکهاتێن تایبەتدا، و مامۆستا نوورسی و قوتابیێن خۆ ناڤدار بوون ب چەلەنگی و مێرخاسی، و ئارمانج هویریێ، و ب خێرا وان جەردەڤانێن ئەرمەنی هاتنە راوەستاندن، چونکی ئەرمەنیا ب پالپشتیا رووسیا هێرش دکرنە سەر گوندێن سەر تخویبی، و زارۆك، و ژن، و دانعەمر دترساندن، و پشتی چەندین پێکدادانا د ناڤبەرا وان و هێزێن مامۆستا نوورسیدا جەردەڤانێن ئەرمەنی پاشڤە زڤڕین، و خۆ ژ نێزیکبوون و بەرسینگگرتنا قوتابیێن نوورسی ددا پاش.

مامۆستا سەعید نوورسی د شەڕێ جیهانی یێ ئێکێدا

بەری دەستپێکرنا شەڕێ جیهانی یێ ئێکێ، مامۆستا سەعید نوورسی دزانی شەڕەکێ مەزن ل نێزیك دێ چێبیت، و وی چەندین ئاماژە سەبارەت شەڕێ جیهانی یێ ئێکێ دابوون بەری رویدانا وی، گەلەك جارا دگۆتە قوتابیێن خۆ دێ ل نێزیك بیڤەلەرزەکا مەزن چێبیت، دگەل نەرازیبوونا وی ل سەر پشکداریا دەولەتا عوسمانی د شەڕێ جیهانی یێ ئێکێدا، بەلێ دەمێ شەڕ هاتیە راگەهاندن وی و قوتابیێن خۆ پشکداری تێدا کر، و ب سەدەها قوتابیێن وی د وی شەڕیدا شەهید بوون.

دەمێ شەڕێ جیهانی یێ ئێکێ دەستپێکری مامۆستا نوورسی ل ستەنبۆلێ بوو، ئینا دگەل کۆمەکێ ژ زانایان رابوو فەتوا جیهادێ دا، پشتی دەرئێخستنا فەتوایێ مامۆستا نوورسی ب لەز قەستا باژێڕێ "وانێ" ل کوردستانا تورکیا کر و ل وێرێ رابوو ب پێکئینانا تیمێن خۆبەخشا ژ کوردا ئەڤێن رۆلەکێ مەزن د بەرسینگگرتنا هێرشێن رووسیا و هەڤکارێن وان ژ ئەرمەنیا گێڕا.

و د کەلکەلا شەڕێ جیهانی یێ ئێکێدا، و ل بەر دەنگێ تۆپا مامۆستا نوورسی پەرتۆکا خۆ یا ژێهاتی "إشارات الإعجاز في مظان الإعجاز" نڤێسی، ئەو ژی پەرتۆکەکە ل دۆر تەفسیرێ مامۆستا نوورسی ب زمانێ عەرەبی نڤێسیە و بۆ قوتابیێ خۆ مەلا حەبیبی خواندیە بەری مەلا حەبیب خودێ ژێ رازی بیت شەهید ببیت.

رووسیا ب هەمی شیانێن خۆ پێکۆل دکر بەرەیێ ئەنادۆلێ بشکێنیت، و پشتی چەندین پێکۆلا لەشکەرێ رووسی شیا بچیتە د باژێڕێ ئەرزەرۆمێدا ل رۆژا (1916/12/16)، و پشتی هینگێ چۆ د باژێڕێ بەدلیسێدا، ئینا لەشکەرێ عوسمانی خۆ ڤەکێشا، بەلێ مامۆستا سەعید نوورسی دگەل کتەکا قوتابیێن خۆ یێن مێرخاس مانە د کەلا بەدلیسێڤە و ب چەکێ خۆ یێ سڤك بەرسینگێ لەشکەری گرت، و ئەو بەردەوام بوون د شەڕیدا حەتا ژن و زارۆك و دانعەمر شیاین ژ باژێڕی دەرکەڤن و بەر ب دەڤەرێن ئێمنڤە بچن.

د وی شەڕێ بەرەڤانیکرنێدا مامۆستا نوورسی ب گرانی بریندار بوو و چۆکێ وی شکەست، و ئەو و قوتابیەکێ وی خۆ د برکەکا ئاڤا زێدە تەزیدا ڤەشارتن بۆ دەمێ دوو رۆژا، و چەندین جارا های ژ خۆ نەما ژ ئەنجامێ خوین رشتن و ئێشانا دژوار یا چۆکێ وی یێ شکەستی، پشتی قوتابیێ وی دیتی ئەگەر مامۆستا نوورسی بمینیتە ل سەر ڤی سەروبەری دێ مریت ژ وی جهێ خۆ لێ ڤەشارتین دەرکەفت و جهێ مامۆستا نوورسی نیشا سەربازێن رووسی دا، و هۆسا مامۆستا نوورسی سالا (1916ز) ب دەستێن لەشکەرێ رووسی هاتە ئێخسیرکرن.

مامۆستا نوورسی د ئێخسیریێدا

پشتی مامۆستا نوورسی هاتیە ئێخسیرکرن سەربازێن رووسی برینێن وی دەرمانکرن، و چۆکێ وی یێ شکەستی چارەسەرکرن، و دگەل کۆمەکا مەزن یا ئێخسیرا هنارتنە ئۆردیگایەکێ ئێخسیرا ل بازێڕێ "قوستورما" و هەرچەندە مامۆستا نوورسی ئێخسیر بوو بەلێ دەست ژ ئەرکێ گازی و شیرەتکرنێ بەرنەدا و وانە بۆ ئێخسیرا دگۆتن، و بەرێ وان ددا باشی و چاکیێ.

دگەل کو مامۆستا نوورسی ئێخسیر بوو ل دەڤ رووسیا، بەلێ وی دەست ژ سەربلندی و هێزا باوەریا خۆ بەرنەدا، ئێك ژ وان ئێخسیرێن دگەل نوورسی ڤێ رویدانێ ڤەدگێڕیت و دبێژیت:

(دەمێ ئەز بریندار بوویم و هاتیمە ئێخسیرکرن ل دەڤەرا "بەدلیس" د شەڕێ جیهانی یێ ئێکێدا، (بدیع الزمان) ژی هەر ل وێ رۆژێ هاتە ئێخسیرکرن، ئینا هاتە هنارتن بۆ مەزنترین ئۆردیگایێ ئێخسیریێ ل سیبیریا، و ئەز هاتمە هنارتن بۆ گزیرتا (نانکون) یا سەر ب (باکو)ڤە، رۆژەکێ ژ رۆژان (نیقۆلا نیقۆلا ڤیج) سەرا ئۆردیگایێ ناڤبری دا و ئێخسیر پێشڤە رابوون وەك رێزگرتن، بەلێ د بەر (بدیع الزمان)ڕا بۆری، وی خۆ نەلڤاند، و پویتە پێ نەکر، ڤێ چەندێ ژی سەرنجا سەرکردێ گشتی راکێشا، ئینا جارەکا دی ب بەهانەیەکا دی د بەڕا بۆری هەر چو پویتە پێ نەکر، جارا سێیێ بەرانبەر وی راوەستیا و ئەڤ دان و ستاندنە د ناڤبەرا واندا ـ ب رێکا وەرگێڕی ـ چێ بوو:

ـ ما تە ئەو نەنیاسی؟

⋆ بەلێ من نیاسی، ئەو (نیقۆلا نیقۆلا ڤیج)ـە، خالێ قەیسەری و سەرکردێ گشتی یێ بەرەیێ قەفقاسێ.

ـ پا بۆچی تە ئەو شکاند و رێز لێ نەگرت؟

⋆ نەخێر ببۆرە من بێ رێزی بەرانبەر وی نەکریە، بەلێ من ئەو تشتێ کری یێ عەقیدا من فەرمانا من پێ کری.

ـ و عەقیدە فەرمانێ ب چ دکەت؟

⋆ ئەز زانایەکێ موسلمانم باوەری یا د دلێ مندا، و ئەوێ باوەری د دلیدا هەبیت باشترە ژ وی یێ نەبیت، ڤێجا ئەگەر ئەز پێشڤە

رابووم وەك رێزگرتن ئەڤە ئەز كێم رێزم بەرانبەر عەقيدا خۆ، ژبەر ڤێ چەندێ ئەز پێشڤە نەرابووم.

ـ ئانكو دەمێ ئەو دبێژيتە من تو بێ باوەرى ئەڤە وى ئەز شكاندم و بێ رێزى بەرانبەر من كر، و لەشكەرێ من شكاند و بێ رێز كر، و ئوممەتا من و قەيسەر شكاندن و بێ رێزكرن، ئها نوكە دادگەهەكا لەشكەرى پێك بينن دا لێ پرسينێ دگەل بكەت.

ل بەر رۆناهيا ڤێ فەرمانێ دادگەهەكا لەشكەرى هاتە پێكئينان، و ئەفسەرێن تورك، و ئەلمانى، و نەمساوى ئينان دا (بديع الزمان)ى رازى بكەن داخوازا لێبۆرينێ ژ سەركردێ رووسى بكەت بەلێ وى ب ڤێ چەندێ بەرسڤا وان دا: "ئەز حەز دكەم بچمە مالا ئاخرەتێ، و بچمە بەردەستێ پێغەمبەرى (سلاڤێن خودێ ل سەر بن)، و ب تنێ ئەز پێدڤى پاسپۆرتێمە دا بچمە ئاخرەتێ، و ئەز نەشێم كارەكێ هەڤدژى باوەريا خۆ بكەم..."، بەرانبەر ڤێ ئاخفتنێ هەمى خۆ كەڕ دكەن و دميننە ل هيڤيا ئەنجامى، و دادگەه كارێن خۆ ب دويماهيك دئينيت و بڕيارا سێدارەدانێ بۆ دەردئێخن ب ماددەيێ شكاندن و بێ رێزكرنا قەيسەر، و لەشكەرێ رووسى، و مەفرەزەك ب سەركێشيا ئەفسەرەكێ رووسى دئێت دا ببەنە مەيدانا سێدارەدانێ، (بديع الزمان)ى ب كەيفخۆشى گۆتە ئەفسەرێ رووسى: پازدە دەقيقا ب تنێ دەليڤەى بدەنە من دا ئەركێ خۆ ب جه بينم، رادبيت

دەستنڤێژا خۆ دشۆت و دەمێ نڤێژ دکر (نیقۆلا نیقۆلا ڤیج) هاتە وێرێ و گۆتێ:

ئەز داخوازا لێبۆرینێ ژ هەوە دکەم، من هزر دکر مەرەما وە ژ ڤی کاری شکاندن و بێ رێزیکرنا من بوو، ڤێجا من پێرابوونێن یاسایی د دەرهەڤا هەوەدا وەرگرتن، بەلێ نوکە من زانی هاندەرێ هەوە بۆ ڤی کاری باوەریا هەوەیە، و هوین وی تشتی دکەن یێ عەقیدا وە فەرمانا هەوە پێ دکەت، لەوا من بڕیارا حوکمێ خۆ د دەرهەڤا هەوەدا هەلوەشاند، هوین هێژای هەمی قەدر و رێزگرتنانە ژبەر چاکی و تەقوایا هەوە، داخوازا لێبۆرینێ دکەم من نەخۆشی گەهاندە هەوە، ئەز هیڤیا خۆ دووبارە دکەم هیڤیدارم ل من ببۆرن.

رەڤینا مامۆستا نوورسی ژ ئێخسیریێ

مامۆستا نوورسی نێزیکی دوو سال و نیڤا ما ئێخسیر ل رووسیا، چەندین نەخۆشی ل ئێخسیریێ دیتن بەلێ دەست ژ کارێ خۆ یێ سەرەکی کو ئاراستەکرن و شیرەتکرنا خالکی، و هشیارکرنا وان، و فێرکرنا کاروبارێن دینێ وان بۆ وان بەرنەدا.

ل وی دەمێ مامۆستا نوورسی د وان کاودانێن گران ل سەر نەفسێدا دژیا، و بیر ل خۆشتڤیێن خۆ دکر، و هەڤالێن وی یێن ل وەلاتێ خۆ، هەست ب هزرەکێ کر وی هانددەت بۆ رەڤینێ ژ ئێخسیریێ، بەرسڤا وێ هەستێ دا و بڕیار دا ژ ئێخسیریا رووسی

برەڤیت، ئینا رەڤی و ب پیا چۆ دۆل و نهال، و چیا، و بیابان بەزاندن حەتا گەهشتیە (وارشۆ) پایتەختێ پۆلەندا، و ژ وێرێ چۆ نەمسا و ئەلمانیا حەتا گەهشتیە باژێرێ ستەنبۆلێ، دەمێ مامۆستا نوورسی گەهشتیە ستەنبۆلێ ل (19/ی رەمەزانێ/ 1336مش) بەرانبەر (8 / 7 / 1918ز)، هاتە پێشوازیکرن پێشوازیکرنا قارەمانا ژ لایێ سولتان وەحیدەددینی (محەممەدێ شەشێ)، و شێخێ ئیسلامێ، و سەرکردێ گشتی، و قوتابیێن زانستێن شەرعی، و وەزارەتا بەرەڤانیێ ئەو ب بهایێ (150) لیرێن زێری خەلاتکر، دگەل مەدالیەکا شەری ژبەر هەلویستێن وی یێن قارەمانی ئەڤێن ل چەپەرێن کوشتنێ ل دەمێ شەری دگەل رووسیا تۆمارکرین.

مامۆستا سەعید نوورسی ئەندام د خانا (الحكمة) یا ئیسلامیدا

مامۆستا نوورسی هاتە دانان ئەندام د خانا (الحكمة)[2] یا ئیسلامیدا ل ستەنبۆلێ، و مووچەیێ وی لیرەکا زێری بوو، بەلێ ئەو ب تنێ هند ژ مووچەیێ خۆ وەردگرت هندی تێرا پێدڤیێن وی یێن سەرەکی بکەت، و یێ دی ددا کورێ برایێ خۆ دا ل سەر هەژارا بەلاڤکەت.

---

[2] خانا (الحكمة) یا ئیسلامی دەزگەهەکێ زانستی یێ سەر ب مەشیخەتا ئیسلامی یا گشتی یا دەولەتا عوسمانیڤە بوو، و کەس نەدچۆ تێدا ئەگەر ژ مەزنە زانایان نەبا، مامۆستا نوورسی هاتە دانان ل وی دەزگەهی چونکی گەلەکێ زانا و شارەزا بوو د زانستێ حەدیسا پێغەمبەریدا (سلاڤێن خودێ ل سەر بن).

مامۆستا نوورسی ل ئەنقەرە

پشتی کەمالیا دەستهەلات ل تورکیا گرتی، ئەنقەرە هەلبژارت ببیتە پایتەختێ دەستهەلاتا وان، و مستەفا کەمال ئەتاتۆرك ل وێرێ بوو و جڤاتا نوینەران ل وێرێ بوو، چەندین جارا داخوازا مامۆستا نوورسی هاتەکرن سەرەدانا ئەنقەرە بکەت و دگەل جڤاتا نوینەران کۆم ببیت بەلێ ئەو نەچۆ و بەهانەیا وی ئەڤ گۆتنا وی بوو: (من دڤێت ئەز ل جهێ ژ هەمیان مەترسیتر جیهادێ د خەندەکاندا بکەم، و ئەز دبینم ئەڤ جهێ من مەترسیترە ژ ئەنادۆلێ).

و پشتی چەندین داخوازیا مامۆستا نوورسی داخوازا مستەفا کەمال ئەتاتۆرك ب جهئینا و ل (8 / 11 / 1922ز) چۆ ئەنقەرە، دەمێ گەهشتیە ویستگەهێ ئەنقەرە یێ شەمەندەفرێ ب گەرمی هاتە پێشوازیکرن ژ لایێ هژمارەکا مەزن ژ ئەندامێن پەرلەمانی و کەساتیێن دیار، رۆژا دویڤدا ئاهەنگەکا ژێهاتی ل هۆلا جڤاتا نوینەران ب هەلکەفتا هاتنا مامۆستا سەعید نوورسی هاتە گێڕان، بۆ وی جهێ حێبەتیێ بوو کو پتریا ئەندامێن پەرلەمانی نڤێژا ناکەن، و کارێن خراب دکەن، ئینا رابوو گۆتارا خۆ یا ناڤدار ل هۆلا جڤاتێ پێشکێشکر، د ئەنجامدا پتریا ئەنداما پێ داخبار بوون و ژ ئەنجامێ کارتێکرنا ڤێ گۆتارێ شێست پەرلەمانتار رابوونە نڤێژێ، حەتا وێ ژۆرا نڤێژ تێڤە دکر تێرا هەمیا نەکر، لەوا نەچاربوون د ژۆرەکا فرەهترڤە کر.

وەسا دیاربوو ئەڤ گۆتارا مامۆستا نوورسی ل هۆلا پەرلەمانی پێشکێش کری نە ب دلێ مستەفا کەمال ئەتاتۆرك بوو - دگەل کو پتریا ئەندامێن جڤاتا نوینەران پێ داخبار بوون - لەوا ئەتاتۆرکی گازندە ژ مامۆستا نوورسی کرن ل سەر وی تشتێ د گۆتارا ویدا هاتی سەبارەت پویتەپێکرن و گرنگیدانێ ب کرنا نڤێژێ ب بەهانەیا کو دێ ئەڤ چەندە بیتە ئەگەرێ چاندنا تۆڤێ پێکنەکرنێ د ناڤ جڤاتێدا، بەلێ مامۆستا نوورسی ب وێرەکی بەرسڤا وی دا و گۆت: هەی پاشا مەزنترین راستی د ئیسلامێدا - پشتی باوەریێ - نڤێژە، و یێ نڤێژا نەکەت خائینە و حوکمێ خائینی یێ رەتکریە، ل وی دەمی ئەتاتۆرك هەست ب مەترسیا مانا مامۆستا نوورسی ل ئەنقەرە کر لەوا پێکۆل کر وی دویربێخیت ب هەر رێکەکا هەبیت، ئینا ئەتاتۆرکی پۆستێ شیرەتکارێ گشتی ل کوردستانا تورکی بۆ پێشکێش کر ل شوینا شێخ سەنووسی، چونکی ئەو نوزانیت ب زمانێ کوردی باخڤیت، هەروەسا زێدەباری ڤێ چەندێ ئەتاتۆرکی پۆستێ ئەندامەتیا جڤاتا نوینەران، و سەرۆکاتیا کاروبارێن ئایینی دگەل ئەندامەتیا خانا (الحکمة) یا ئیسلامی بۆ پێشکێشکرن، بەلێ مامۆستا نوورسی زانی مەرەما ئەتاتۆرکی ژ ڤان پێدانێن مەردانە چیە لەوا هەمی رەتکرن.

زڤڕین بۆ وانێ

پشتی چەندین روی ب رووی بوونێن ئاخفتنێ د ناڤبەرا ماموستا نوورسی و کەمالیاندا ل ئەنقەرە، بڕیار دا ئەنقەرە بهێلیت و بزڤڕیتە باژێڕێ (وانێ) ئەو ژی ل سالا (1923ز) بوو، ماموستا نوورسی ل هیڤیا شەمەندەفرێ بوو ل ویستگەها ئەنقەرە و کۆمەکا قوتابی و حەژێکەرێن وی دگەل بوون دا خاترخواستنێ ژێ بکەن، وی هند دیت مستەفا کەمال ئەتاتۆرک هاتە ویستگەهێ، و ل وێرێ گێنگەشەکا توند د ناڤبەرا واندا چێبوو ژبەر دانانا پەیکەرێن ئەتاتۆرکی ل جهێن گشتی.

و ب زڤڕینا ماموستا نوورسی بۆ وانێ قویناغەکا گەرم ژ قویناغێن ژیانا وی کو قویناغا بەرسینگگرتنێن سیاسی، و هزریە ب دویماهی دئێت، ئارمانجا نوورسی ژ چونا ستەنبوڵێ ل سالا (1907ز) ئەو بوو ب چاکسازیا سیاسی، و هزری ل تورکیا راببیت، بەلێ ل دویماهیێ گەهشتە وێ قەناعەتێ کو ئەو رەوتێ بەرسینگێ وی دگریت ژ پێکۆلێن وی بهێزترە، و وی راستیا ئنیەتێن زەلامێن کۆمەلا ئێکگرتن و پێشکەفتن زانی کو ئەتاتۆرک ل پێشیا وان دئێت، لەوا بڕیار دا بزڤڕیتە وانێ دا دەست ب ئاڤاکرنا بابکەکێ نوی ژ قوتابیێن خۆ بکەت، و دەمێ گەهشتیە وانێ قوتابیێن خۆ ل دۆر خۆ کۆمکرن و وانە گۆتنە وان، و ئەو پەروەردەکرن پەروەردەکا باوەریێ دا ئەو ژی پشتی هینگێ ب رۆلێ خۆ رابن د شیرەتکرن و ئاراستەکرنا خەلکیدا، ئاراستەیا دورست.

قویناغا سیێ: (1923 ـ 1949ز)

ئەو ژی قویناغا خەباتێ و بەرسینگگرتنا نەهەقی و پویـچاتییێ، و دادگـەهکرن، و زینــدانکرن، و ڤەگوهاســتنێ ژ نەفیکرنــەکێ بــۆ ئێکا دی، و نڤێسینا پترپا پەیامێن نوور بوو.

پـشتی زڤرینـا مامۆسـتا سـەعید نوورسـی بـۆ بـاژێرێ (وانـێ) ل سـالا (1923ز) قویناغـا سـیێ ژ ژیانـا وی دەسـت پـێ دکـەت، ڤـێ قوینــاغێ نێزیکـی چـارێکا چـەرخەکی ڤەکێـشا، تـشتێ دیـار د ڤـێ قویناغێدا ژیانا مامۆستا نوورسـی بـوو د زینـدان و نەفیکرنانـدا، و رەوانەکرنا وی بۆ دادگەها، ژ دادگەهەکێ خلاس نەدبوو حەتا ئێکا دی دەسـت پـێ دکـر، و ئـەو نەدهاتـە بـەریکرن ژ تۆمەتـەکێ حـەتا کۆمەکا تۆمـەتێن دی ئاراسـتەی وی دهاتـەکرن، لـەوا ئـەڤ قویناغـە دئێتە هەژمارتن ژ گرانترین و توندترین قویناغێن ژیانا وی.

مامۆستا نوورسـی دشـیا خـۆ ژ ڤـان هـەمی نەخۆشـیا بپارێزیـت، ئەو دشیا بژیت ژیانا میرا ل ئەنقەرە، یان ل ستەنبۆلێ، یـان ل هـەر جهەکێ دی، بەلێ وی ئەڤ چەندە رەتکر چونکی وی دزانـی ئەگـەر وەبکەت نەشێت پەیاما خۆ یا چاکسازی بگەهینیت ئەوا وی خۆ بۆ تـەرخانکری، لـەوا وی ژیانـا زینـدان و گرتیخانـا، و ڤەگوهاسـتن ژ نەفیکرنـەکێ بـۆ ئێکـا دی هەلبـژارت پێخەمـەت بـەلاڤکرنا هـزرێن خۆ یێن چاکسازی د ناڤ خەلکیدا.

پشتی مامۆستا نوورسی چۆیە باژێرێ (وانێ) سال و نیڤەكا خۆ ژ خەلكی ڤەدەركر ل چیایێ (أرك)، و د ڤی دەمیدا وەرچەرخانەكا بنەرەتی ب سەر هزر و شێوازێ كارێ وی بۆ خزمەتا ئیسلامێدا هات و مامۆستا نوورسی هاتە گوهارتن ژ سەعیدێ كەڤن بۆ سەعیدێ نوی، هەروەسا ئەڤ دەمە وەختەكێ پاكی و پاقژیا رووحی بوون كو وی د ڤی دەمیدا پەرستنێن جودا جودا كرن، وەكی: رابوونا شەڤێ، و خواندنا قورئانێ، و خواندنا تەسبیح و زكرا.

مامۆستا نوورسی و شۆڕەشا شێخ سەعیدی

شێخ سەعیدێ پیران ل سالا (1925ز) ب شۆڕەشەكێ دژی حوكمەتا ئێكگرتن و پێشكەفتنێ رابوو ژبەر سیاسەتێن كەمالیان یێن دژی ئایینی، و وەكی هەمی دزانن گەلێ كورد غیرەتەكا ئیسلامی ل دەف هەیە، و ل سەر ئایینێ خۆ ب غیرەتن.

شێخ سەعیدێ پیران و ئەوێن دگەلدا ب شۆرەشێ رابوون دژی كەمالیا، و پشتی چەندین شەڕا هێزێن حوكمەتێ شیان شۆرەشێ بشكێنن ژبەر نەبوونا هەڤسەنگیێ د ناڤبەرا هەردوو ئالیاندا ژ لایێ هێز و هژمارانڤە، و شێخ سەعیدێ پیران دگەل هەژمارەكا مەزن ژ هەڤالێن وی هاتنە راكێشان بۆ دەپێ سێدارەدانێ و ئێكسەر هاتنە سێدارەدان، و هۆسا شۆرەشا شێخ سەعیدێ پیران هاتە ژناڤبرن.

مامۆستا سـه‌عيد نوورسـی پـشكداری د شۆره‌شـێدا نـه‌كر، بـه‌لكی حه‌تا پـشته‌ڤانيا وێ ژی نـه‌كر، ئه‌گـه‌رێ وێ ژی ئـه‌و بـوو مامۆسـتا نوورسی باوه‌ری ب وێ رێكێ نه‌بوو ئه‌وا شۆره‌شگێڕا گرتی، چونكی مامۆستا نوورسی به‌ری هه‌ميا دزانی كا گه‌نده‌ليا هزری، و ئيـداری، و ره‌وشتی ل ده‌ف حوكمه‌تێ گه‌هشتيه چ ئاسـت، مامۆسـتا نوورسـی باش دزانی كا دژمنيا مسته‌فا كـه‌مال ئـه‌تاتۆركی و زه‌لامـێن وی بـۆ ئايينی چه‌ند گه‌له‌كه، نوورسی باوه‌ری ب پێدڤيا گوهۆڕينـا رژێمـێ هـه‌بوو، بـه‌لێ ئـه‌و دگـه‌ل وان نـه‌بوو يـێن بـاوه‌ر دكـر كـو دڤێـت گوهـۆڕين ب رێكـا شۆره‌شـێ، و راگه‌هانـدنا شـه‌ڕی بيـت، و ده‌مـێ پسيارا ئه‌گه‌رێ ڤێ چه‌ندێ ژێ هاتيه‌كرن ب ڤی ره‌نگی به‌رسـڤ دا: (ئه‌م موسلمان و تورك براييێن ئێكين، ڤێجا وه‌نه‌كه‌ن برا براێ خۆ بكوژيت، ئـه‌ڤ چـه‌نده ژ لايـێ شـه‌رعيڤه چێنابيت، رێكا ئێكانـه ل به‌ر مه بۆ رزگـاربوونێ د ڤـی ده‌ميـدا ئـه‌وه بـه‌رێ خـه‌لكی بده‌ينـه راسـتيێن قورئـانێ، و راسـتيێن بـاوه‌ريێ... لـه‌وا ئـه‌ز وه‌سـا دبيـنم هوين ده‌سـتێن خـۆ ژ پێكۆلا خـۆ بـه‌رده‌ن، چـونكی سـه‌رناگريت، و هزاره‌هـا زه‌لام و ژن دێ ئێنــه كوشــتن ژبــه‌ر كۆمــه‌كا تاوانبــارێن كوژه‌ك).

هه‌رچه‌نده مامۆستا نوورسی پشكداری د شۆره‌شێدا نـه‌كر، بـه‌لێ ئـه‌و ژی هاتـه گـرتن دگـه‌ل گرتيـا، و هاتـه دويرئێخـستن و رێكـا كاروانێ دويرئێخستيا ب ڤی ره‌نگی بوو: كـاروانی ژ بـاژێڕێ (وانـێ)

دەستپێكر بۆ (ارجش) و ژ وێرێ بۆ (باتنوس) كو نێزیكی چار ڕۆژا ل وێرێ بێنا خۆ ڤەدا، پاشی بەر ب باژێڕێ (ئاغری) چۆ و ڕۆژەكێ ل وێرێ ما، و ژ وێرێ چۆ (ئەرزەرۆم) و حەفتیەكێ ما ل وێرێ، پاشی بەر ب باژێڕێ (تەرابزوون) چۆ و بیست ڕۆژا ما ل وێرێ، پاشی بەر ب (ستەنبۆلێ) چۆ و ل وەرزێ بهارێ گەهشتە وێرێ و (20 ـ 25) ڕۆژا ما ل وێرێ، پشتی هینگێ مامۆستا نوورسی هاتە ڤەگوهاستن ژ ستەنبۆلێ بۆ بوردور، و نێزیكی حەفت هەیڤا ما ل وێرێ، و ل وێرێ پەیاما (ب ژۆركەفتنەك بۆ پەیامێن نوور) نڤێسا، و وەسا دیاربوو كو مامۆستا نوورسی تا ڕاددەكی ل ڤێ نەفیكرنێ ل (بوردور) یێ تەنا و ڕەحەت بوو و هەمیا ڕێز لێ دگرت.

پشتی مامۆستا نوورسی حەفت هەیڤ ل نەفیكرنێ ل باژێڕێ (بوردور) بۆراندین هاتە ڤەگوهاستن بۆ نەفیكرنەكا دی ل باژێڕێ (ئەسبارتە)، و ئەگەرێ ڤەگوهاستنا وی ژی مامۆستا نوورسی ب خۆ دیار دكەت، دبێژیت: (دەمێ حەزا ڕزگاربوونا نەفسا من و چارەكرنا ئاخرەتا من ل دەف من پەیدا بووی، و دەمەكی ب ڕەنگەكێ ـ بەروەخت ـ ئەز سست بوویم ژ كاركرنێ ب قورئانێ سزا بۆ من هات بەروڤاژی وی تشتێ من هزر دكر و پێشبینی دكر، ئانكو ئەز هاتمە دویرئێخستن ژ (بوردور) بۆ جهەكێ دی...بۆ (ئەسبارتە)...).

مامۆستا نوورسى ل جهێ نوى بيست رۆژا ما، پشتى هينگێ هاته دويرئێخستن بۆ باژێڕێ (بارلا).

نوورسى ل بارلا

مامۆستا نوورسى نێزيكى هەشت سالا ما ل بارلا، ئەڤە ژى درێژترين دەمە ژ چەندين دەمێن نوورسى بۆراندين ل وان جهێن بۆ هاتيە دويرئێخستن، مامۆستا نوورسى گەهشتە باژێڕێ (بارلا) ل (1927/3/31ز) و دەستهەلاتدارێن ناڤخۆيى خانيەكێ سادە يێ پێكهاتى ژ دوو ژۆرێن سادە بۆ تەرخانكر، و ئەڤ خانيە ل هنداڤى بيستانێن بارلا بوو ئەڤێن دۆرماندۆرى لێڤێن دەرياچەيا (ئاغريدەر) يا شرين.

وەسا دياربوو كو دەستهەلاتدارێن (بارلا) بەردەوام نەخۆشى دگەهاندە مامۆستا نوورسى، و زێرەڤانيا بزاڤ و لڤينێن وى دكر، لەوا خەلكى خۆ ژ سەرەدان و نێزيككرنا وى ددا پاش، لەوا مامۆستا نوورسى پتريا دەمێن خۆ د پەرستنێدا دبۆراند، و وى سەر وێ دارا بەرانبەر خانيێ خۆ هەلبژارتبوو وەك جه بۆ پەرستنێ، بەلێ ل هەردوو وەرزێن بهارێ و هاڤينێ دچۆ سەرێ گوپيتكا چيايێ (جام) و پتريا دەمێن درێژ ل وێرێ ب هزركرن، و پەرستنێڤە دبۆراندن.

دەركەفتنا پەيامێن نوور

وان وەسا ڤيا مامۆستا سەعيد نوورسى ب رێكا دويرئێخستنا وى بۆ وێ دەڤەرا دوير بحەليێت و بەرزە ببيت، بەلێ قەدەرا خودايى وەسا حەزكر ئەو جهێ بۆ هاتيە دويرئێخستن ببيتە مەلبەندەكێ مەزن يێ تيرۆژكێن باوەريێ بۆ ئوممەتا ئيسلامێ كو پەيامێن نوور لێ ژ دايك بوون، ئەو پەيامێن توركيا رۆنكرى ل وى دەمێ تارياتيا عەلمانيەتێ و بێ دينيێ ڤەگرتى، ل وى جهێ بۆ هاتيە دويرئێخستن ل (بارلا) مامۆستا نوورسى پترِيا پەيامێن خۆ نڤێسان، و ئەگەرێ ناڤكرنا مامۆستا نوورسى پەيامێن خۆ ب پەيامێن نوور دا گوهێ خۆ بدەينێ ئەو ب خۆ بەرسڤێ بدەت، دبێژيت:

(پەيڤا (نوور، رۆناهى) ب درێژيا ژيانا من ل هەمى جها هاتە بەرسينگێ من، ژ وان: ناڤێ گوندێ من: نوورسە، ناڤێ دەيكا من (خودێ ژێ رازى بيت) نوريا بوو[3]، و مامۆستايێ من يێ رێكا نەقشەبەندى: سەيد نوور محەممەد بوو، و مامۆستايێ من يێ رێكا قادرى: نور الدين بوو، و مامۆستايێ من يێ قورئانێ: نوورى بوو، و ئەو قوتابيێن من يێن ژ هەميان پتر دميننە دگەل من دئێنە

---

[3] يا دورست ئەوە كو ناڤێ دەيكا مامۆستا نوورسى (نوير)ێ بوو، ئەو ژى ناڤەكێ ژنايە د زمانێ كورديدا، و بەرانبەر وێ د عەرەبيێدا (نورە)يە.

ناڤكرن ب نوور، و تشتێ ژ هەميان پتر پەرتۆكێن من ئاشكرا و رۆن دكەت (تمثلات)ێن نوورينە (رۆناهيێنە)، و ئێكەمين ئايەت ئاقل و دلێن من رۆنكرين و هزرا من مژويلكری ئەڤە بوو: {اللَّـهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...} ﴿النور:35﴾، ئانكو: (خودێ رۆناهيا ئەرد و ئەسمانانە [ئانكو ئەوە يێ ئەرد و ئەسمانان رۆن دكەت])، و تشتێ ژ هەميان پتر ئارێشێن من چارەسەر دكەت ژ راستيێن خودايی ناڤێ (النور)ە ژ باشناڤێن خودێ، و ژبەر حەز و شەوقا من بۆ قورئانێ و تەرخانكرنا خزمەتكرنا من بۆ وێ پێشيێ من يێ تايبەت سەروەرێ مە عوسمانێ خودانێ هەردوو رۆناهيانە (ذو النورين) خودێ ژێ رازی بيت).

ئەڤە و شێخ تاهرێ شووشی رۆلەكێ باش هەبوو د كۆپيكرن و بەلاڤكرنا پەيامێن نوور ل كوردستانا عيراقێ، و مامۆستا نوورسی پەيامێن نوور ب رێكا هندەك قوتابيێن نوور بۆ دهنارتن، و يێ ژ هەميان ديارتر شێخ (عەبدلقادر بادللی) بوو كو ئەو خەلەكا پەيوەنديێ بوو د ناڤبەرا مامۆستا سەعيد نوورسی و شێخ تاهرێ شووشيدا، وی پەيامێن نوور ژ مامۆستا نوورسی وەردگرتن و بۆ شێخ تاهرێ شووشی دهنارتن، وی ژی ب دەست كۆپی دكرن و ب هاريكاريا قوتابيێن خۆ ل كوردستانێ بەلاڤ دكرن.

دانەنیاسینا پەیامێن نوور

مامۆستا نوورسی کەلتۆرەکێ زانستی و هزری یێ مەزن ل پشت خۆ هێلایە کو هزارەها بەرپەڕن، و مامۆستا نوورسی هەمی هزر و بۆچۆنێن خۆ ل دۆر ئیسلامێ کرینە د وان پەرتۆکاندا، و تشتێ باش مامۆستا نوورسی پێ رابووی ئەو رابوو ب پۆلینکرنا نڤیسینێن خۆ ل دویف چار کۆمێن سەرەکی، ئەو ژی ئەڤەنە: سۆزلەر (الكلمات، پەیڤ)، و مەکتووبات (مكتوبات، نڤیسین)، و لەمعلەر (اللمعات، بریقەدار)، و شوعاعلەر (الشعاعات، تیشك)، ئەڤە و مامۆستا نوورسی هندەك نڤیسینێن دی ژی هەنە ژبلی ڤان هەرچار کۆمێن سەرەکی، ئەو ژی ئەڤەنە:

1ـ محاكمات عقلية في التفسير والبلاغة والعقيدة.

2ـ قزل إيجار (ئەو ژی دەهمەنەکە مامۆستا نوورسی ل سەر پەرتۆکا (المنطق) نڤیسایە ل ژێر ناڤێ (المنورق) یا شێخێ ئیسلامێ (عبد الرحمن الأخضري)).

3ـ تعليقات على برهان الكلنبوي (ئەو ژی هندەك کۆمینتێن مامۆستا نوورسینە ل سەر پەرتۆکەکا (المنطق) ل ژێر ناڤێ (البرهان) یا (اسماعيل بن مصطفى الكلنبوي).

4ـ السانحات (ئەو ژی تەفسیرا هندەك ئایەتێن قورئانێیە دگەل هندەك بابەتێن عەقیدێ).

5ـ المناظرات (ئەو ژی کۆمەکا وانەیانە مامۆستا نوورسی ل دەمێن جودا جودا بۆ عەشیرەتێن کوردا ل کوردستانا تورکیا گۆتینە ب ئارمانجا هشیارکرنا وان و نیشادانا کاروبارێن دینێ وان).

6ـ المحكمة العسكرية العرفية (ئەو ژی بەرەڤانیا مامۆستا نوورسیە بەرانبەر دادگەها لەشکەری یا تەنگاڤیا ل سەر دەمێ ئیتتیحادیا).

7ـ الخطبة الشامية (گۆتارا شامی) (ئەو گۆتارە یا مامۆستا نوورسی ل مزگەفتا ئەمەوی ل دیمەشقێ سالا (1911ز) خواندی).

8ـ الخطوات الستة لمقاومة الإنكليز (ئەو ژی مامۆستا نوورسی نڤێسی بوو دەمێ ئنگلیزا بازێرێ ستەنبۆلێ داگیرکری).

بەلاڤبوونا پەیامێن نوور

نڤێسین ل سەر مامۆستا سەعید نوورسی یا گران بوو، و دەستخەتێ وی یێ کرێت بوو لەوا باراپتر داخوازا هاریکاریێ ژ قوتابیێن خۆ دکر بۆ نڤێسینا پەیامێن نوور وی بۆ وان دخواند و وان د نڤێسان، پشتی نڤێسانێ دا بۆ وی خوینن و ئەگەر هندەك خەلەتی تێدا هەبان ئەو دا راستڤەکەت، چونکی نڤێسین ب پیتێن عەرەبی قەدەغەبوو و یاسایێ سزا بۆ دانابوو لەوا قوتابیێن نوور نەچاربوون پەیاما ب خەتێ دەستی بنڤێسن، و هۆسا سەدان قوتابیێن نوور پتریا دەمێ خۆ تەرخانکرن بۆ نڤێسینا پەیامێن

نـوور و دویڤـدا بـەلاڤكرنا وان، ژنـا ژی پـشكداریەكا كاریگـەر د ڤـێ هەوێـدا كـر، ئـەو كـچێن نڤێـسین دزانـی پـشكداری د نڤێـسین و كۆپیكرنێـدا كـرن، و ئـەوێن نـەدزانین ژی ل بـەر نڤێـسینێ د نڤێسین، ئانكو ب رێكا نەخشەی و وێنەكرنێ د نڤێسان، و هنـدەك ژن هاتنـە دەڤ مامۆسـتا سـەعید نوورسـی و گـۆتنێ: مامۆسـتایێ مـە... دا ئـەم ژی پـشكدار بـین د خزمـەتكرنا پـەیامێن نـووردا مـە بڕیار دا ئـەم كارێن هەڤژینێن خـۆ یـێن رۆژانـە بكەین دا ئـەو ب تـەمامی خـۆ تـەرخان بكـەن بـۆ نڤێـسینا پـەیامێن نـوور دا خێـرا پشكداریێ د خزمەتكرنێدا بگەهتە مە ژی.

و سـەبارەت بـەلاڤكرنا پـەیاما ئـەو ب رەنگـەكێ مـەزن بەربـەلاڤبوون، ل دەسـتپێكێ ل (بـارلا) بـەلاڤبوون و ژ وێـرێ بـۆ هـەمی رەخـێن توركیـا بـەلاڤبوون، خـەلكی د ناڤبـەرا خـۆدا بـەلاڤ دكرن، و هێزای گۆتنێیە پەیامێن نوور نـە ب تنـێ د نـاڤ تەخـەكێ یان دوو تەخێن خەلكیدا بەلاڤ بوون؛ بـەلێ هـەمی تـەخێن جڤاكی ب خۆڤـە گـرتن چ فەرمانبـەرێن دەولـەتێ بـن، یـان لەشـكەر، یـان قوتابیێن قوتابخانا، یان غەیری وان ژ تەخێن جڤاكی.

و هۆسـا پـتر ژ بیـست سـالا پـەیامێن نـوور مـان ب ڤـی رەنگـی دهاتنـە نڤێـسین و بـەلاڤ بـوون، حـەتا سـالا (1956ز) دەولـەتێ دەلیڤە دای ل چاپخانا بێنە چاپكرن.

هێـژاى گۆتنێيتـه پـه‌يامێن نـوور حـه‌تا ده‌مـه‌كێ نێزيـك ژى د پرت و به‌لاڤ بوون، حه‌تا مامۆستا (إحسان قاسم الصالحى) خـودێ وى بپارێزيت رابووى زه‌حمه‌تـه‌كا پـيرۆز بـرى و كـه‌لتۆرێ مامۆسـتا نوورسـى هـه‌مى كـۆمكرى و وه‌رگێڕايـه زمـانێ عـه‌ره‌بى، هه‌روه‌سا رابـوو ب لێزڤـرين و راسـتڤه‌كرنا وى ب ره‌نگـه‌كێ زانـستى، و ب تـه‌مامى رێـك و پێـك كـر، و فه‌هره‌سـتێن هـوير بـۆ دانـان، و ب جوانترين ره‌نـگ و چاپ پێشكێـشى خوانـده‌ڤانێن عـه‌ره‌ب كـر، و ل ده‌زگه‌هێ سۆزله‌ر يێ به‌لاڤكرنێ ل هه‌ر ئێـك ژ سته‌نبۆل و قـاهيره ل ژێر ناڤێ (كليات رسائل النور) چاپكرن، ئـه‌و ژى د نـه‌هـ بـه‌رگادا، قه‌بارێ هنـده‌كا ژ وان مه‌زنـه، و قـه‌بارێ هنـده‌كێن دى ناڤنجيـه، و ب ڤى ره‌نگى:

1ـ الكلمـات (پـه‌يڤ): ژ (920) به‌رپـه‌ڕا پێكهاتيـه، و (33) پـه‌يڤا (كلمة) ب خۆڤه دگريت.

2ـ المكتوبـات (نڤێـسين): ژ (672) به‌رپـه‌ڕان پێكهاتيـه، و (33) نڤێسينا (مكتوب)ا ب خۆڤه دگريت.

3ـ اللمعـات (بريقـه‌دار): ژ (646) به‌رپـه‌ڕان پێكهاتيـه، و (33) بريقه‌يان (لمعة)ا ب خۆڤه دگريت.

4ـ الـشعاعات (تيـشك): ژ (752) به‌رپـه‌ڕان پێكهاتيـه، و (15) تيشكا (شعاع)ا ب خۆڤه دگريت.

5. إشارات الإعجاز في مضان الإيجاز: ژ (332) بەرپەڕان پێکهاتیە، و ئەڤ پەرتۆکە ب خۆ مەکتۆبا سیهێیە ژ پەرتۆکا مەکتۆباتا.

6. المثنوي العربي النوري: ژ (534) بەرپەڕان پێکهاتیە، و (12) نامەیێن مامۆستا نوورسی ب زمانێ عەرەبی نڤێساین ب خۆڤە دگریت، و ئەڤ پەرتۆکە ب خۆ لەمعەیا سیه و سییێیە ژ پەرتۆکا لەمەعاتا.

7ـ الملاحق (پاشبەند): ژ (461) بەرپەڕان پێکهاتیە، و ڤان پاشبەندا ب خۆڤە دگریت: (پاشبەندێ بارلا، پاشبەندێ قەستەمۆنی، پاشبەندێ ئەمیرداغ).

8. صيقل الإسلام: ژ (597) بەرپەڕان پێکهاتیە، و ئەڤ پەرتۆکە هەر هەشت پەرتۆکێن بەری نوکە مە بەحسکرین ب خۆڤە دگریت، ئەو ژی ئەڤەنە: (محاكمات عقلية، قزل إيجار، تعليقات، السانحات، المناظرات، المحكمة العسكرية العرفية، الخطبة الشامية، الخطوات الست).

9ـ سيرة ذاتية: ژ (584) بەرپەڕان پێکهاتیە، ئەو ژی ژیاننامێ مامۆستا سەعید نوورسی ب خۆڤە دگریت، ئەڤ پەرتۆکە چەند پارچەکێن گۆتنێن مامۆستا نوورسی ل دۆر ژیانا وی ب خۆڤە دگریت، و ئەڤ گۆتنێن وی هاتینە کۆمکرن ژ پەرتۆکێن وی یێن هاتینە بەحسکرن.

پشتی مامۆستا نوورسی نێزیکی هەشت سال ژ ژیانا خۆ ل جهێ بۆ هاتیە دویرئێخستن ل (بارلا) ل هاڤینا سالا (1934ز) هاتە ڤەگوهاستن بۆ باژێرێ (ئەسبارتە)، و حەتا هاڤینا سالا (1935ز) ما ل وێرێ، ل وی دەمی هەوەکا گرتنێن بەرفرەهـ دژی قوتابیێن نوور دەستپێکر، و مامۆستا نوورسی دگەل سەدان قوتابیێن وی هاتنە راکێشان بۆ گرتیخانا (ئاسکی شەهر)، و ل وێرێ مامۆستا نوورسی ژ قوتابیێن وی جوداکر و ئەو ب تنێ کرە د ژۆرەکا جهێ مرۆڤەکی ب تنێ تێڤە بکەت.

مامۆستا نوورسی ل ئەسكی شەهر

سەرەدەریەكا توند دگەل مامۆستا نوورسی و وان سەد و بیست قوتابیێن وی یێن دگەل ل گرتیخانا ئەسکی شەهر هاتەکرن، و هاتنە بێ بەهرکرن ژ سادەترین پێدڤیێن ژیانێ، و گەلەك تەنگاڤکرن، زێدەباری شەڕێ دەروونی ئەڤێ دگەل وان دکر و د ناڤ وان و مرۆڤێن واندا بەلاڤ دکر کو چو پێ نەڤێت دێ مامۆستا نوورسی و هەمی قوتابیێن وی ئێنە سێدارەدان، و دەمێ مامۆستا نوورسی و قوتابیێن وی پێشکێشی دادگەهێ کرین چەندین گونەهباری هاتنە ئاراستەکرن بۆ وان و یێن ژ هەمیان مەترسیدارتر ئەڤە بوون:

1. پێکئینانا کۆمەلەکا نهێنی.

2. کارکرن ژبۆ هەرڤاندنا بنیاتێن شۆرەشا کەمالی.

3. کارکرن بۆ رابوونێ ب گوهۆڕینەکا (کودەتایەکا) لەشکەری.

4. کارکرن ژبۆ ب جهئینانا شەریعەتێ ئیسلامی.

پشتی گرێدانا چەندین روینشتنان ل دادگەها ئەسکی شەهر حوکم ل سەر مامۆستا نوورسی هاتەکرن ب زیندانکرنێ بۆ دەمێ یازدە هەیڤا، هەروەسا حوکم ل سەر پازدە ژ قوتابیێن وی هاتەکرن ب زیندانکرنێ بۆ دەمێ شەش هەیڤا، و یێن دی هاتنە بەردان کو هەژمارا وان سەد و پێنج قوتابی بوون.

مامۆستا نوورسی ل جهێ بۆ هاتیە نەفیکرن ل قەستەمۆنی

پشتی مامۆستا نوورسی ژ وی جهێ بۆ هاتیە نەفیکرن ل ئەسکی شەهر هاتە ڤەگوهاستن بۆ جهێ نوی بۆ هاتیە نەفیکرن ل قەستەمۆنی، ل وێرێ بۆ دەمێ سێ هەیڤا ل بنگەهێ پۆلیسا هاتە گرتن، ل دەستپێکێ گرتنا وی ل وێرێ ل سەر مامۆستا نوورسی یا گران بوو، بەلێ پشتی هینگێ بێهنا وی فرەه بوو پشتی پۆلیس وەکی هەڤالێن وی لێ هاتین ل دویف دەربرینا وی ب خۆ، و وان خزمەتا وی دکر، و دەردئێخستە رەخ و دۆرێن قەستەمۆنی بۆ گەڕیانێ.

پشتی بۆرینا وان سێ هەیڤا دەستهەلاتدارێن نافخۆیی رابوون شوقەکا سادە بۆ مامۆستا نوورسی کرێ کر، ئەو شوقە بەرانبەر

بنگەهێ پۆلیسا بوو دا مامۆستا نوورسی بەردەوام ل ژێر زێرەڤانیا وان بیت، ئەڤە و مامۆستا نوورسی مفا ژ مانا خۆ یا نەچاری (جبري) ل وێ شوڤێ دیت بۆ نڤێسینا پەیامێن نوور جارەکا دی، هەروەسا رابوو ب راستڤەکرن و لێزڤڕینا هندەك پەیامێن خۆ ئەوێن بەری وی دەمی نڤێساین، و خودێ وەسا حەزکر شەش ژ باشترین قوتابییێن وی رابوون ب نڤێسین و بەلاڤکرنا نامیلکا.

و ژ رویدانێن گرنگ یێن ب سەرێ مامۆستا نوورسی هاتین ل قەستەمۆنی، ئەو بوو چەندین جاران تووشی ژەهرکرنێ بوو، ئالییێن ئێمناهییێ پێکۆلا کوشتنا وی کرن ب رێکا ژەهرکرنا وێ خوارنا ددەنێ، یان ب رێکا ژەهرکرنا فێقی ب رێکا دەرزیکێن نوژداری، بەلێ خودایێ پاك و بلند ئەو ژ وان هەمی پیلانێن ئاست نزم رزگار کر.

و ب بۆرینا دەمی گڤاشتن و تەنگاڤکرنا مامۆستا نوورسی ژ لایێ ئالییێن ئێمناهییڤە زێدەبوون، چەندین جاران ئەو رابوون ب سەر شوڤا ویدا گرتن، و ل هەیڤا ئیلۆنێ رابوون ب زیندانکرنا وی و هنارتنە زیندانەکێ ل باژێرێ (دنیزلی).

مامۆستا نوورسی ل گرتیخانا دنیزلی

پشتی مامۆستا نوورسی و کۆمەکا قوتابییێن وی گەهشتینە باژێرێ دنیزلی، هەمی کرنە د گرتیخانەیا وێڤە، بەلێ وەکی

هـەرجار مامۆسـتا نوورسـی ژ قوتـابیێن وی جـوداکر، و ئـەو و قوتابیێن وی تووشی چەندین جۆرێن نەخۆشیا بوون، سەروبەرێ گرتیخانێ گەلەکێ خراب بوو، هەوایێ وێ نەدهاتە گوهۆڕین، ڤێجا بێهنـێن پـیس ژێ دهـاتن، بـەهرا پـتر ژ نەخۆشـی و زەحمـەتێ گەهشتە مامۆستا نوورسی، ل دەسـتپێکێ کربـوو د زیندانـەکا ئێـك نەفەری یا زێدە ب شـ و کویفکۆیی، زێـدەباری سـەرمایەکا مـەزن، زێدەباری ڤێ چەندێ هەمییێ تووشی رویدانەکا ژەهرکرنێ بوو کو ژەهـر بـۆ کرنـە د نـاڤ خوارنێـدا، بـەلێ جارەکـا دی خـودێ ئـەو ژ پیلانێن دژمنێن وی ڤورتال کر، بەلێ دگەل کاودانێن زینـدانێ یـێن نـەخۆش مامۆسـتا نوورسـی و قوتـابیێن وی دەسـت ژ ئـەرکێ خـۆ بەرنەدان ئەو ئەرکێ وان خۆ بۆ ب جهێینانا وی نەزرکری ئـەو ژێ کارکرن بوو بۆ رێنیـشاندان و ئاراسـتەکرن و شـیرەتکرنا خـەلکی، و د دەمـەکێ کێمـدا شـیان وێ زینـدانا خـرابترین جـۆرێن کـوژەك و تاوانباران تێڤە بکەنە قوتابخانەك ژ قوتابخانێن نـوور، و پترپـا وان تۆبەکر و دەست هاڤێتە فێربوونا خواندنا قورئانـا پـیرۆز، و فێـری کاروبارێن ئایینێ خۆ بوون، ڤێجا ئەڤە وەکی بوونەکا نوی بـوو بـۆ وان.

پـشتی دەمـەکێ کـورت ژ زینـدانکرنێ دادگـەهکرنا مامۆسـتا نوورسی و قوتابیێن وی دەسـتپێکر، و گونـەهباری ژێ هـەر هـەمان گونـەهباریێن بـەرێ بـوون، بـەلێ ڤـێ جـارێ دادگـەهێ بڕیـار دا

لیژنـــەك بێتـــە پێكئینـــان بـــۆ دویفـــچۆنا پـــەیامێن نـــوور كـــانێ سەرپێـــچییێن یاســـایی تێـــدا هەنـــە یـــان نـــە، مامۆســـتا نوورســـی نـــەرازیبوونا خـــۆ ل ســـەر هەلبـــژارتنا ئەنـــدامێن لیـــژنێ دیـــاركر، چونكی ئەو فەرمانبەرێن سادەنە و نەشێن پـەیامێن نـوور بخـوینن و تێبگەهن، مامۆستا نوورسی ل دۆر ڤێ چەندێ دبێژت:

(و من گۆتە وان: ئەڤ شارەزاییێن ـ چو شارەزاییێ ژ بنی نەی ـ نـە ل وی ئاستینە هویربینیا نامیلكێن نـوور بكـەن، لـەوا ئـەز داخـوازا پێكئینانا لیژنەكا بلند دكەم ل ئەنقەرە بێتە پێكئینـان ژ زانایـا، و ئەگەر بابەتی خواستە وێرێ بلا هنـدەك زانـا و بـسپۆرا ژ ئـەورۆپا بینن بۆ هویربینیـا ڤـان نامیلكا، ئەگـەر وان هـەر تـشتەكێ هێـژای سزای تێدا دیت ئەز رازی مە ب وی سزای).

ئینـــا دادگـــەهـ ل ســـەر داخـــوازا وی رازی بـــوو و لیژنـــەكا دی ژ مەزنە زانایان ل ئەنقەرە هاتە پێكئینان، و پشتی خواندنەكا هویر بۆ پەیامێن نوور لیژنێ راپۆرتا خۆ ل دۆر پـەیامێن نـوور بلنـدكر، و تێـدا هـاتبوو كـو وان چـو تـشتێ وەسـا تێـدا نـەدیت تاوانبـاریێ بسەلمینن.

پـشتی دادگـەها سـزا یـا مـەزن ل دویـف راپـۆرتـا وێ لیـژنا هـاتی پێكئینـان بـۆ دویفـچۆنا پـەیامێن نـوور دیتـی بڕیـارا بـێ گونـەهیا قوتابییێن نوور دا و هاتنە ئازادكرن، بـەلێ دەلیڤـە نەدانـە مامۆسـتا نوورسـی ژ بـاژێڕێ دنیـزلی دەركـەڤیت حـەتا ئـەو دەسـتویریەكێ ژ

ئەنقەرە بینن دەلیڤەی بدەتێ، لەوا مامۆستا نوورسی بۆ دەمێ دوو هەیڤا ما ل ئۆتێلا (شهر) ل باژێڕێ دنیزلی، پشتی هینگێ فەرمان هات بێتە نەفیکرن بۆ قەزا ئەمیر داغ، ئەڤ چەندە ژی ل هەیڤا تەباخێ سالا (1944ز) بوو.

مامۆستا نوورسی ل وی جهێ بۆ هاتیە نەفیکرن ل ئەمیر داغ

پشتی مامۆستا نوورسی گەهشتیە ئەمیر داغ، سەرۆکێ نۆبەدارا پۆلیسەك سپارت مالەکێ بۆ مامۆستا نوورسی کرێ بکەت، بەلێ ب مەرجەکی بەرانبەر بنگەهێ وان بیت دا بشێن بەردەوام چاڤدێریا وی بکەن، ئینا وی پۆلیسی ژۆرەك ل ڤاتەکێ بلند ل ئاڤاهیەکێ بەرانبەر بنگەهێ وان بۆ کرێ کر، وەسا دیارە مامۆستا نوورسی گەلەك تەنگاڤ بوو ژ ڤێ سەرەدەری و چاڤدێریا توند.

و هۆسا مامۆستا نوورسی نێزیکی چار سالا ما ل ئەمیر داغ، تێدا تووشی چەندین جۆرێن تەنگاڤکرنا بوو، زێدەباری رویدانەکا دی یا ژەهرکرنێ کو ئەو نێزیکی حەفتیەکێ ئێخستە نڤینا، بەلێ خودایێ پاك ئەو ژێ رزگارکر هەروەکی ل جارێن بۆری رزگارکری.

مامۆستا نوورسی ل زیندانا ئەفیۆن

دەمێ ئیتتیحادیا دیتی کارتێکرنا مامۆستا نوورسی و پەیامێن نوور رۆژ بۆ رۆژێ زێدە و ب هێز دکەڤیت دگەل ڤەگوهاستنا وی ژ

جهەكى بۆ جهەكێ دى يێ نەفيێ، و ژ زيندانەكێ بـۆ ئێكا دى، وان بڕيار دا تخويبەكى بـۆ مەترسيا سـەرداگرتى بـدانن، ڤێجا رابـوون مامۆسـتا نوورسـى ل جهـێ نـەفيكرنێ ل (ئـەمير داغ) دگـەل پـازدە قوتابيێن وى ل باژێڕێ ئەمير داغ گـرتن، زێـدەبارى هـەژمارەكا دى يا قوتابيێن وى ل ويلايەتێن دى يـێن جـودا جـودا و هـەمى هاتنـە راكێـشان بـۆ دادگـەها سـزا يـا مـەزن ل ئـەفيۆن و ئـەڤ گونەهباريـە هاتنە ئاراستەكرن بۆ وان:

1. پێكئينانا كۆمەلەكا سياسى يا نهێنى.
2. بەلاڤكرنا هزرێن دژ بۆ دەستهەلاتێ.
3. سالۆخدانا مستەفا كەمال ئەتاتۆركى ب دەجالێ موسلمانا.

پشتى دادگـەهێ دويفـچۆنا وان گونـەهباريان كـرين يـێن هاتينـە ئاراستەكرن بۆ مامۆستا نوورسى و قوتابيێن وى چو بەلگە نەديتن وان گونـەهبار بكـەن، بـەلێ دگـەل ڤـێ چـەندێ ل دويـف قەناعـەتا دادوەرى يا نافخۆيى دادگەهێ بڕيارا زينـدانكرنا مامۆسـتا نوورسـى بۆ دەمێ بيست هەيڤا دەرئێخست، و زانايەكێ دى ب هەشت هەيڤا، و بيست و دوو قوتابيـان ژى ب شـەش هـەيڤا، و قوتـابيێن دى يـێن نوور هاتنە ئازادكرن.

مامۆسـتا نوورسـى نەخۆشـيێن مـەزن ل زينـدانا ئـەفيۆن ديـتن، ئـەو ب تنـێ كرنـە د هۆلـەكا مەزنڤـە كو تێـرا دەه مرۆڤـا دكـت دا سەقايێ هۆلێ پتر سار ببيت، و چـەندين جارا ژەهـر بـۆ كـرە د نـاڤ

خوارنێدا، بەلێ خودایێ پاك دیسا هەمی جارا ئەو رزگار کر، پشتی مامۆستا نوورسی حوکمێ خۆ ل زیندانا ئەفیۆن ل (1949/9/20ز) خلاسکری هاتە ئازادکرن، و ب ڤێ چەندێ قویناغا سێ ژ ژیانا مامۆستا نوورسی ب دویماهی دئێت، قویناغا زیندان و نەفیا.

قويناغا چارێ: (1949 ـ 1960ز)

ئەو ژى قويناغا دويماهى هاتنا زيندان و دادگەهكرن، و چاپكرنا پەيامێن نوور، و مرنا وى ل دويماهيا ڤێ قويناغێ بوو (خودێ ژێ رازى بيت).

ئەم دشێين ناڤێ وێ بكەينە قويناغا هێمنى و بەرقراربوونا رێژەيى، پشتى پتر ژ چارێكا چەرخى ژ ژيانا خۆ د زيندان و گرتيخانەيانڤە بۆراندى، جارەكا دى هێمنيا رێژەيى بۆ ژيانا وى زڤرى.

د ڤێ قويناغێدا گوهۆڕينێن سياسى يێن مەزن ب سەر مەيدانا توركيدا هاتن، بۆ جارا ئێكێ دەليڤە هاتەدان بۆ پێكئينانا حزبێن سياسى، و ب ڤێ چەندێ قويناغا دەستهەلاتا تاك حزبى ب دويماهى هات، ڤێجا كۆمەكا حزبێن دى پەيدابوون ديارترين حزب ژى حزبا ديموكراتى بوو ئەڤا جەلال بايارى و عەدنان مندرێسى پێكئيناى، و ئەڤ حزبە د هەلبژارتنێن پەرلەمانيدا ئەوێن ل سالا (1950ز) هاتينە ئەنجامدان ب پتريا دەنگا سەركەفت، و ب ڤێ چەندێ تخويبەك بۆ حزبا گەل يا كۆمارى دانا ئەڤا پتر ژ چارێكا چەرخى دەستهەلات ل توركيا گێڕاى بێى ركابەر، و پشتى حزبا ديموكراتى دەستهەلات وەرگرتى رابوو ب سستكرنا گڤاشتنێن حوكمەتێ ل سەر ئيسلامێ، ڤێجا ب ڤێ چەندێ باوەريا قوتابيێن نوور ب دەستخۆڤە ئينا ئەڤێن شيان ل ژێر دەستهەلاتا حزبا ديموكراتيدا بێهنا خۆ بينن و ببەن.

و ل سـەردەمێ حـوکمێ حزبـا دیمـوکراتی دەلیڤـە هاتـە دان بـۆ مامۆسـتا نوورسـی پـەیامێن نـوور چـاپ و بەلاڤـە بکـەت، ڤێجـا قوتـابیێن نـوور مفـا ژ ڤـی دەلیڤـەی دیـت و رابـوون ب چـاپکرنا هزارەها دانەیا ژ پەیامێن نوور ب رێکا ئامویرێ رۆنیوییێ و دویفدا بەلاڤکرن، هەروەسا دەلیڤە هاتەدان بـۆ مامۆسـتا نوورسـی وانـەیێن خـۆ ب رەنگـەکێ ئاشـکرا و ب کـۆم بێـژیت، و مامۆسـتا نوورسـی برۆسکەکا پیرۆزباهیێ بۆ سەرۆکێ کۆمارا تورکی یێ نوی هنارت.

پشتی ل دویماهیێن سالا (1949ز) مامۆستا نوورسی ژ زینـدانا ئەفیۆن هاتیە ئازادکرن بۆ دەمێ دوو هەیڤا ما ل مالەکێ ل وێـرێ، پشتی هینگێ چۆ ئـەمیر داغ دا ل وێـرێ دوو سـالا بمینیـت ل ژێـر ئاکنجیبوونا نەچاری (الاقامة الجبريـة)، و پـشتی ب دویمـاهی هاتنـا وەختـێ وێ مامۆسـتا نوورسـی ب ئێکـەمین گەشـتا ئـازاد رابـوو د چـارێکا چـەرخیدا، ل (1951/11/29ز) سـەرا بـاژێرێ ئەسـکی شەهر دا و نێزیکی هەیڤ و نیڤـا مـا ل ئـوتێلا (یەلـدز) و ل وێـرێ چاڤ ب چـەندین کۆمێن قوتـابیێن خـۆ کـەفت ئـەڤێن ژ دیتنـا وی خەریب بووین، پشتی هینگێ چۆ ئەسبارتە و پـتر ژ دوو هـەیڤا مـا ل وێـرێ، و دەمـێ ئـەو ل وێـرێ هنـدەك قوتـابیێن وی رابـوون ب چاپکرنا پەیاما وی رێبـەرێ گـەنجان (مرشـد الشباب) ل ستەنبۆلێ ئەڤ چـەندە ژی بـوو ئەگـەر دەعـوەك دژی مامۆسـتا نوورسـی هاتـە پێشکێـشکرن ب بەهانـەیا سەرپێـچیا وی تـشتێ د مـاددێ (163) ژ

دەستۆرێ توركیدا هاتی، ئەو ماددەییٚ دبێژیت: هەر بزاڤ و چالاكیەكا بێتەكرن بۆ پێكئینانا دەولەتێ ل سەر بنیاتێ ئایینی قەدەغەیە، هنارتنە دویف مامۆستا نوورسی دا بێتە ستەنبۆلێ و بەرانبەر دادگەهێ ئامادەبیت، پشتی گەهشتنا مامۆستا نوورسی بۆ ستەنبۆلێ ب گەرمی هاتە پێشوازیكرن ژ لایێ قوتابی و حەژێكەرێن وی ئەڤێن ئەڤە بۆ دەمێ بیست و حەفت سالە ئەو نەدیتی.

ل رۆژا (1952/1/22ز) دادگەهـ هاتە گرێدان، و هۆل تژی بوو ژ قوتابییێن نوور، پشتی ئاراستەكرنا لیستا گونەهباریان بۆ مامۆستا نوورسی، ئەو ژی رابوو بەرپەڤانی ژ خۆ كر و ئەڤ چەندە ب دەلیڤە دیت دا بنەما و ئارمانجێن بزاڤا خۆ شرۆڤە بكەت، پشتی دان و ستاندنا دادگەهێ بڕیارا بێ گونەهیا مامۆستا نوورسی ژ وان گونەهبارییێن هاتینە ئاراستەكرن بۆ وی دا.

پشتی بڕیارا بێ گونەهیا وی دەركەفتی، مامۆستا نوورسی سالا (1953ز) زڤڕی ئەمیر داغ و ل وێرێ جارەكا دی ل سەر هاتە سەپاندن كو كولاڤی بكەتە سەرێ خۆ، بەلێ وی رەتكر، ئینا جارەكا دی هاتە پێشكێشكرن بۆ دادگەهێ ل ستەنبۆلێ، و جارەكا دی دادگەهێ ئەو بێ گونەهـ دەرئێخست، ئینا نێزیكی سێ هەیڤا ما ل ستەنبۆلێ، پشتی هینگێ جارەكا دی زڤڕی ئەمیر داغ، و ژ وێرێ چۆ ئەسكی شەهر پاشی بۆ ئەسبارتە و ژ وێرێ بەر ب باژێڕێ

(بارلا) چۆ باژێڕێ بیرهاتنا، حەژێكرنەكا تایبەت د دلێ مامۆستا نوورسیدا هەبوو بۆ وی باژێڕی، ئەو باژێڕێ بۆ جارا ئێكێ بزاڤا نوور ژێ دەركەفتی، و مامۆستا نوورسی هەر د ناڤبەرا هەرئێك ژ ئەسبارتە، و بارلا، و ئەمیر داغدا دهات و دچۆ حەتا سالا (1957ز) دەمێ هەلبژارتنێن گشتی هاتینە ئەنجامدان، مامۆستا نوورسی دەنگێ خۆ دا حزبا دیموكراتی و فەرمانا قوتابیێن خۆ ژی ب ڤێ چەندێ كر، و دەمێ پسیارا ئەگەرێ دەنگدانا وی بۆ حزبا دیموكراتی هاتیەكرن، گۆت: زیانا وێ كێمترە ژ حزبا گەل یا كۆماری.

گەڕا دویماهیێ ژ ژیانا مامۆستا نوورسی

دەمێ مامۆستا نوورسی هەستكری عەجەلا وی یا نێزیك بووی، بڕیار دا ب گەشتەكا بەرفرەھ بۆ دەڤەرێن توركیا راببیت، هەروەكی وی ب ڤێ چەندێ دڤیا خاترا خۆ ژ قوتابیێن خۆ بخوازیت ئەڤێن بەربەلاڤ ل هەمی رەخێن توركیا، ڤێجا ل (1959/12/19ز) دەست ب گەشتا خۆ كر چۆ ئەنقەرە، و ژ وێرێ چۆ ئەمیر داغ، پاشی چۆ قۆنیا و جارەكا دی زڤڕی ئەنقەرە، پاشی چۆ ستەنبۆلێ و دوو رۆژا ما ل وێرێ و بۆ جارا سێێ جارەكا دی زڤڕی ئەنقەرە، هەروەكی حوكمەت ژ ڤان سەرەدان و گەڕیانێن سەرنج راكێش ترسیا، ئینا گۆتێ: دڤێت بمینیە ل ئەمیر داغ،

مامۆستا نوورسی ژی ئەڤ چەندە ب جە ئینا، بەلێ داخواز کر ئازادی هەبیت د ناڤبەرا ئەمیر داغ و ئەسبارتەدا بێت و بچیت.

ل رۆژێن دویماهیێ ژ ژیانا خۆ مامۆستا نوورسی نەساخ بوو ب نەساخیەکا گران، و چار قوتابیێن وی یێن زیرەك (بەیرام یوکسیل، زوبێر، حسنی، طاهري) ب درێژیا ڤی وەختی دگەل بوون ل ئەسبارتە، و دەمێ نەساخیا وی زێدەبووی گۆتە قوتابیێن خۆ ئەز دێ چمە (ئورفایێ) یان (دیاربەکرێ)، بەلێ قوتابیێن وی رازی نەبوون ژبەر خرابیا سەروبەرێ وی یێ ساخلەمیێ، بەلێ پشتی رژدیەکا زۆر ژ لایێ مامۆستا نوورسیڤە قوتابیێن وی نەچار بوون فەرمانا وی ب جهبینن، ئینا رابوون ل سپێدەییا رۆژا (1960/3/20ز) چۆنە (ئورفایێ) و دەمژمێر یازدەی شەڤ گەهشتنە وێرێ، و چۆنە ئۆتێلا (ئابیك پالاس)، دەمێ خەلکێ (ئورفایێ) زانی مامۆستا نوورسی یێ هاتی هاتنە ئۆتێلێ بۆ سەرەدانا وی، و دەمێ پۆلیسا زانی مامۆستا یێ هاتیە (ئورفایێ) فەرمانا وی کر جارەکا دی بزڤڕیتە ئەسبارتە، بەلێ ڤێ جارێ بەروڤاژی جارێن دی مامۆستا نوورسی فەرمانا دەولەتێ ب جە نەئینا و بڕیار دا بمینتە ل (ئورفایێ)، و رۆژا چارشەمبی (1960/3/23ز) بەری نڤێژا سپێدی مامۆستا نوورسی مر (خودێ ژێ رازی بیت).

ب راستی رۆژا مرنا وی رۆژەك بوو ژ رۆژێـن خـودێ یـێن مـەزن و ب نـاڤ و دەنـگ، بـەری هینگـێ دەنـگ و باسـێ هاتنـا مامۆسـتا نوورسـی بـۆ (ئورفـایێ) د نـاڤ خەلکیـدا بـەلاڤبوو و خـەلك ب رەنگەکێ بەرفرەھ دهاتنە جهێ ئاکنجیبوونـا وی ل ئـۆتێلا (ئابیـك پالاس) بۆ سەرەدانا وی، لـەوا سـەدەھا هـزار مـرۆڤ هاتنـە مزگـەفتا (إبراهیم الخلیل) ل (ئورفایێ) کو ل وێرێ هاتە شویشتن و نڤێـژ ل سەر هاتەکرن، ئەڤـە و مرۆڤـەکێ دانعـەمر ل وێ مزگـەفتێ گۆتی: من ئاڤ بۆ شویشتا تەرمێ مامۆستا نوورسی گـەرمکر، و گـۆت: مـن چو جارا وەکی وێ رۆژێ نەدیتیە مرۆڤ کۆمبووین، هەروەسا گۆتـە من: دەمێ خەلکی ل باژێرێن دی گول دەنگ و باسێ مرنا مامۆسـتا نوورسی بووین هاتنە بـاژێرێ ئورفـایێ و قەسـتا مزگـەفتێ کـرن دا پـشکدارییێ د ڤەشـارتنا تـەرمێ مامۆسـتا نوورسـیدا بکـەن، و ئـەڤ چەندە بوو ئەگـەر دەسـتهەلاتا تـورکی رابـوو پـشتی مرنـا مامۆسـتا نوورسـی ب دەمــەکی گـۆڕێ وی هلکـۆلا و تـەرمێ وی یـێ پـیرۆز ئینــادەر و بـرە جهـەکێ نـەدیار حـەتا ئـەڤرۆ ژی ژ ترسـێن وێ چەندێ مەرقـەدێ وی ببیتـە دەسـتپێك بـۆ قوتـابی و حەژێکـەرێن وی کـو ژ وێـرێ ب هنـدەك کـارێن دژمنکـاری دژی دەولـەتا تـورکی رابن، ئەڤ دەولەتا دژمناتیا مامۆستا نوورسی کری ب درێـژیا ژیانـا وی.

ژێدەر

1. سيرة ذاتية، تأليف: بديع الزمان سعيد النورسي، ترجمة: إحسان قاسم الصالحي.
2. سعيد النورسي، حركته ومشروعه الإصلاحي في تركيا، د. آزاد سعيد سمو.
3. النورسي، الرائد الإسلامي الكبير، د. محسن عبدالحميد.
4. ذكريات عن سعيد النورسي، ترجمة: أسيد إحسان قاسم.
5ـ پوختەی چەند لایەنێکی ژیانی زانای گەورەی کورد بەدیعوززەمان سەعیدی نوورسی، فاروق رسول یحیی.

زنجیرا تێگەهشتنەکا بشتر

ئەڤ زنجیره

پرۆژەكێ بانگخوازی و خێرخوازیه.

ل بەر رۆناهیا گۆتنا خودایێ مەزن: {وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ...} [إبراهيم : 4]، ئانكو: (و مە چو پێغەمبەر نەهنارتینە ئەگەر ب زمانێ وی ملەتی نەبیت یێ مە بۆ هنارتی دا [فەرمان و بەرنامێ خودێ] بۆ وان دیار بكەت).

ئارمانجا ڤێ زنجیرێ ئەوە ئیسلاما راست و دورست ب ئاوایەكێ پێشكەفتی و سەردەمانە و ب زمانێ مە یێ كوردی یێ شرین پێشكێش بكەت ب تایبەتی بۆ بابكێن نوی.

هەروەسا ئارمانجا وێ ئەوە پەرتوكخانا كوردی ب پەرتوكا ئیسلامی زەنگین بكەت و ڤان پەرتوكا بۆ قوتابی و ماموستا و ڤەكولەرا دابین بكەت.

پشتەڤانیا ڤی پرۆژەی پشكداریە د خێرا ویدا، هوین ژی دشێن پشكداریێ د گەشەكرن و پێشئێخستنا پرۆژەی و بەلاڤكرنا پەیڤا خێرێدا بكەن و ببنە شریك د ڤێ خێرا بەردەوامدا (صدقە جاریە).

بۆ پشتەڤانیا پرۆژەی یان بۆ هەر پێشنیار و تێبینی و رۆنكرنەكێ هوین دشێن پەیوەندیێ ب ڤی پوستێ ئەلكترۆنی بكەن:

niviser2009@yahoo.com

ناڤەرۆك

بابەت **بەرپەر**

پێشگۆتن 3
چاخێ سەعيد نوورسی 5
ژيانا مامۆستا سەعيد نوورسی 13
قويناغا ئێكێ (1876 ـ 1907ز) 13
بوون و خێزانا وی 13
سالۆخەتێن وی يێن كەسايەتی 15
سالۆخەتێن وی يێن رەوشتی 16
مەزنبوونا وی و وەرگرتنا وی بۆ زانينێ 17
ئەو دەنگ و باسێ ژيانا مامۆستا نوورسی گوهۆڕی 24
قويناغا دووێ (1907 ـ 1923ز) 27
مامۆستا سەعيد نوورسی و سولتان عەبدلحەميدێ دووێ 28
مامۆستا نوورسی دگەل مفتيێ مسرێ 31
مامۆستا نوورسی و رۆلێ وی د كۆمەل و ئێكەتياندا 31
زڤڕينا مامۆستا نوورسی بۆ وانێ 32
گەشتا مامۆستا نوورسی بۆ وەلاتێ شامێ 33
مامۆستا سەعيد نوورسی و كارێ لەشكەری 34
مامۆستا سەعيد نوورسی د شەڕێ جيهانی يێ ئێكێدا 35
مامۆستا نوورسی د ئێخسيريێدا 37

رەڤینا مامۆستا نوورسی ژ ئێخسیریێ 40
مامۆستا سەعید نوورسی ئەندام د خانا (الحكمه) یا ئیسلامیدا 41
مامۆستا نوورسی ل ئەنقەره 42
زڤڕین بۆ وانێ 44
قویناغا سیێ: (1923 ـ 1949ز) 45
مامۆستا نوورسی و شۆڕەشا شێخ سەعیدی 46
نوورسی ل بارلا 49
دەركەفتنا پەیامێن نوور 50
دانەنیاسینا پەیامێن نوور 52
بەلاڤبوونا پەیامێن نوور 53
مامۆستا نوورسی ل ئەسكی شەهر 57
مامۆستا نوورسی ل قەستەمۆنی 58
مامۆستا نوورسی ل گرتیخانا دنیزلی 59
مامۆستا نوورسی ل ئەمیر داغ 62
مامۆستا نوورسی ل زیندانا ئەفیۆن 52
قویناغا چارێ: (1949 ـ 1960ز) 65
گەڕا دویماهیێ ژ ژیانا مامۆستا نوورسی 68
ژێدەر 71